

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

VERBALNO NASILJE MEĐU SREDNJOŠKOLCIMA

Diplomski rad

Ivana Budić

Mentor: dr.sc. Ante Kolak, doc.

Zagreb, 2016.

Verbalno nasilje među srednjoškolcima

Sažetak

Vršnjačko nasilje problem je koji privlači pažnju mnogih stručnjaka. Sve je prisutnije u školama i poprima razne oblike. Iako postoje brojna istraživanja koja se bave tom tematikom, u Republici Hrvatskoj vrlo je malo onih koja se odnose na srednjoškolsku populaciju i obuhvaćaju samo jednu vrstu nasilja. Ovaj rad bavi se verbalnim nasiljem među srednjoškolcima. Ono obuhvaća postupke kao što su vrijeđanje, zadirkivanje, ismijavanje, ogovaranje, širenje lažnih glasina i sl. Njime se najbrže može poniziti ili osramotiti žrtvu. Takvu vrstu nasilja teže je uočiti jer ne ostavlja tjelesno vidljive posljedice. Sustavnim previđanjem verbalnog nasilja ono postaje sastavnim dijelom odrastanja, što može biti izuzetno štetno za žrtvu. Rad obuhvaća teorijske spoznaje o adolescenciji, vršnjačkom nasilju i njegovim sudionicima. Donosi pregled ranijih istraživanja, prikaz preventivnih programa provedenih u svijetu i kod nas. Sadrži i prikaz teorije Bronfenbrennerovog ekološkog modela i hipotezu homofilije koja objašnjava utjecaj vršnjačkih grupa na pojavu vršnjačkog nasilja. U sklopu rada provodeno je istraživanje u srednjim školama grada Vinkovaca. Cilj je bio ispitati prevalenciju verbalnog vršnjačkog nasilja te postoji li razlika s obzirom na spol u doživljavanju, počinjenju i uočavanju istoga. U istraživanju su korišteni anketni upitnici te provedeni intervjui s učenicima i nastavnicima/stručnim suradnicima. Rezultati pokazuju da ne postoji razlika s obzirom na spol u počinjenju, doživljavanju ili uočavanju verbalnog nasilja i da se ono ne prijavljuje odraslim osobama u školi. Također, utvrđeno je da se u školama ne provode nikakvi konkretni programi prevencije. Problem je što nastavnici više pažnje pridaju školskom uspjehu, a većina učenika takve postupke ne smatra nasiljem.

Ključne riječi: verbalno vršnjačko nasilje, Bronfenbrennerov ekološki model, prevencija nasilja, nastavnici/stručni suradnici, adolescencija

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Adolescencija kao prediktor vršnjačkog nasilja među srednjoškolcima	2
3. Nasilje među djecom ili vršnjačko nasilje.....	4
4. Vrste vršnjačkog nasilja	6
5. Krug vršnjačkog nasilja	7
5.1. Nasilnici – vršnjaci u školi	8
5.2. Nasilnici – žrtve vršnjačkog nasilja	10
5.3. Žrtve vršnjačkog nasilja	10
5.4. Promatrači vršnjačkog nasilja.....	12
6. Teorijska polazišta istraživanja vršnjačkog nasilja.....	13
6.1. Rizični čimbenici nasilnog ponašanja među vršnjacima.....	15
6.2. Zaštitni čimbenici nasilnog ponašanja među vršnjacima	16
7. Rezultati prijašnjih istraživanja vršnjačkog nasilja	18
8. Programi prevencije vršnjačkog nasilja u svijetu	19
8.1. Programi prevencije vršnjačkog nasilja u Republici Hrvatskoj	22
9. Istraživanje verbalnog vršnjačkog nasilja	23
9.1. Problem istraživanja	23
9.2. Cilj istraživanja.....	23
9.3. Hipoteze istraživanja	24
9.4. Način provođenja istraživanja	24
9.5. Uzorak istraživanja	25
9.6. Postupci i instrumenti	25
9.7. Obrada podataka.....	26
10. Analiza rezultata istraživanja.....	26
10.1. Analiza intervjua za učenike	37
10.1.1. opće znanje o verbalnom nasilju.....	37

10.1.2. Individua – žrtva, nasilnik, promatrač	39
10.1.3 Obitelj (mikrosustav)	47
10.1.4. Škola (mikrosustav)	49
10.1.5. Egzosustav	53
10.1.6. Makrosustav	55
10.2. Analiza intervjuja za nastavnike/stručne suradnike.....	58
11. Rasprava.....	62
12. Zaključak.....	68
13. Literatura.....	71
14. Prilozi	74
14.1. Prilog 1.....	74
14.2. Prilog 2.....	77
14.3. Prilog 3.....	80

1. Uvod

Iako postoji od davnina, vršnjačko nasilje u školama sve je prisutnije, ne samo u svijetu, nego i kod nas. Budući da se pojavljuje u raznim oblicima i postaje sve okrutnije, izaziva sve veću zabrinutost stručnjaka. Teško se prepoznaje jer se najčešće događa izvan učionica te u odsutnosti učitelja i stručnih suradnika. Metode nasilja postale su sve sofisticiranije, a zbog umreženosti dostupne širokom krugu sudionika na koje ostavljaju dugoročne posljedice.

U Republici Hrvatskoj nije provedeno mnogo istraživanja vršnjačkog nasilja, a ona koja su i provedena više se odnose na osnovne škole, te obuhvaćaju sve vrste nasilja. Budući da je prevalencija fizičkog nasilja veća u ranijoj dobi, važno je istražiti pribjegavaju li adolescenti teže uočljivom obliku nasilja od kojeg se ne mogu obraniti. Stoga su u centru interesa ovog diplomskog rada srednje škole i verbalno nasilje koje je teže uočiti, a samim time i prevenirati jer ne ostavlja tjelesno vidljive posljedice. Ono može rezultirati dugotrajnim psihičkim posljedicama koje utječu na dijete, čak i u odrasloj dobi.

Brojna istraživanja pokazuju kako nijedna škola nije lišena verbalnog nasilja. Zato je na profesorima, stručnim suradnicima u školama, roditeljima, pa čak i predstavnicima lokalne zajednice da uvide kako se problem nasilja ne može riješiti bez holističkog pristupa. Vrlo je važno pristupiti istraživanju ove vrste nasilja kako bi se došlo do preciznijih spoznaja o njegovoj prevalenciji u srednjim školama, postojanosti preventivnih programa i stručne pomoći adolescentima koji se ionako nalaze u osjetljivom razdoblju svog odrastanja. Diplomski rad obuhvaća teorijske spoznaje o vršnjačkom nasilju, donosi pregled rezultata nekih do sada provedenih istraživanja te prikaz rezultata istraživanja provedenog na srednjoškolcima grada Vinkovaca.

2. Adolescencija kao prediktor vršnjačkog nasilja među srednjoškolcima

Adolescencija je razvojni period u životu čovjeka koji privlači interes različitih znanstvenih disciplina kao što su pedagogija, psihologija, sociologija i brojne druge. Tijekom tog razdoblja odvijaju se intenzivne promjene u tjelesnom, emocionalnom i kognitivnom području, ali i u socijalnom funkcioniranju (Vejmelka, 2012). Ule (1987, prema Đuranović, 2014) ju definira kao individualno specifičan proces psihofizičkog i socijalnog formiranja ličnosti u kojemu se pojedinac osposobljava za normalno obavljanje svojih spolnih, radnih i kulturno specifičnih uloga. Započinje od 9./10. godine i traje sve do 22./24. godine (Graovac, 2010). Može se podijeliti u nekoliko faza: predadolescenciju, ranu, srednju, kasnu adolescenciju te postadolescenciju (Graovac, 2010).

Današnji su adolescenti u literaturi nazvani suvremenim adolescentima koje karakterizira produženo trajanje obrazovanja, neovisnost u provođenju slobodnog vremena, konzumerizmu i intimnim odnosima (Car, 2013). Karakteristike suvremenih adolescenata potaknute brojnim promjenama u društvu počele su se pojavljivati oko 1950-ih. Tako Cunningham (1995, prema Car, 2013) navodi da su razne društvene promjene dovele do nestajanja moralnih autoriteta, popustljivog roditeljskog odgoja te preranog upoznavanja djece i mladih s raznim sadržajima svijeta odraslih. Također, elektronički mediji doprinose otkrivanju svega bez cenzure, a dječja znatiželja zamjenjena je cinizmom i arogancijom. Zbog toga današnji adolescenti nemaju srama bilo što izreći niti straha od mogućih posljedica. Car (2013) navodi da upravo ta izloženost djece svijetu odraslih putem televizije dovodi do rane spoznaje slabosti i mana odraslih osoba. Posljedično tome, odrasli gube autoritet nad djecom, a djeca sposobnost vjerovanja i pouzdanja u njih.

Ulaskom u razdoblje adolescencije vršnjaci postaju najvažniji socijalizacijski faktor, jer prelaskom u srednju školu dolazi do formiranja novih vršnjačkih grupa i preraspodjele uloga (Vejmelka, 2012). One imaju najveći utjecaj na adolescenta, a čini ih nekoliko bliskih prijatelja (Đuranović, 2014). U njima kroz prijateljstvo uče kako graditi povjerenje, ali zadovoljavaju i potrebu za pripadanjem, razumijevanjem, zabavom te se osjećaju snažnijima. Svoje slobodno vrijeme provode u različitim

aktivnostima s vršnjacima, koje se odvijaju bez nadzora odraslih (Vejmelka, 2012). Odrasli prestaju biti njihovi modeli, od kojih promatranjem uče kako komunicirati s okolinom i čije povratne informacije utječu na oblikovanje njihove ličnosti (Car, 2013).

Adolescentima je status u grupi važan jer njime mogu ostvariti brojne povlastice, steći poštovanje i biti prihvaćeni. Kako bi došli do željenog statusa, ponekad pribjegavaju korištenju nasilnih ponašanja prema vršnjacima. Međutim, moćan se utjecaj grupe može iskoristiti i za preventivne i terapeutske svrhe jer utječe na izgradnju mišljenja članova o samima sebi i svijetu oko njih (Vejmelka, 2012). Jedan od oblika vršnjačkog utjecaja je vršnjački pritisak koji se odnosi na očekivanje vršnjaka da se pojedinac ponaša na određeni način bez obzira je li to ponašanje u skladu s njegovim osobnim stavovima i željama (Đuranović, 2014; Lebedina-Manzoni i Ricijaš, 2013). Ako adolescent postupi u skladu s očekivanjima vršnjaka biva prihvaćen, suprotno slijede sankcije u vidu odbacivanja, ogovaranja i izbjegavanja.

Budući da su uloge obitelji i vršnjaka izmijenjene, adolescenti sve manje vide odrasle kao autoritete. Pred pedagoge, psihologe i roditelje postavljen je težak izazov kako ih izvesti na pravi put. Zato se u novije vrijeme postavlja zahtjev za sve strukturiranim slobodnim vremenom, odnosno izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima. Tako odrasli imaju barem donekle utjecaj nad aktivnostima adolescenta. Strukturirani oblici provođenja slobodnog vremena su pogodni za primjenu različitih strategija pedagoške prevencije. Ona se temelji na konceptu jačanja zaštitnih faktora i osnaživanju osobnosti adolescenata radi sprječavanja činjenja i doživljavanja vršnjačkog nasilja. Samim time, usvajajući socijalne vještine i pozitivne modele ponašanja, lakše se suočavaju i odupiru vršnjačkim pritiscima kojima su izloženi (Meščić-Blažević, 2007).

S obzirom na to da adolescenti najveći dio svog dana provode u školi, ona je zasigurno mjesto najvećeg utjecaja na njihov odgoj i obrazovanje. Posljedično tome, škola bi trebala postati nositelji suradnje i preventivnih aktivnosti u lokalnoj zajednici, a pedagozi bi, kao stručnjaci, trebali cijelim procesom rukovoditi. Oni trebaju provoditi razne oblike pedagoških intervencija kojima bi pomogli adolescentima da se uključe u vršnjačke grupe i budu prihvaćeni od strane istih. U srednjim školama pedagozi bi trebali svoje djelovanje provoditi u manjim grupama u kojima bi poticali same učenike da pronađu rješenje za probleme svojih vršnjaka. Učinak pedagoških intervencija i

programa prevencije pedagozi bi trebali evaluirati i mijenjati način rada sukladno rezultatima.

3. Nasilje među djecom ili vršnjačko nasilje

Sve do kraja 1960-ih i ranih 1970-ih godina ponašanja koja se danas smatraju vršnjačkim nasiljem smatrana su neizostavnim dijelom odrastanja (Sesar, 2011). Prva sustavna istraživanja te problematike pojavila su se u Skandinavskim zemljama. Val istraživanja pokrenuo je Heinemann 1972. godine bilježenjem svojih zapažanja o nasilju među skupinom djece na školskom igralištu (prema Rivers i sur., 2007 u Sesar, 2011). Tada je i Dan Olweus započeo sustavno proučavanje tog fenomena u skandinavskim školama istraživši njegovu prirodu, frekvenciju i dugotrajne posljedice.

Iako postoje brojne definicije vršnjačkog nasilja najčešće je korištena Olweusova definicija prema kojoj su učenici zlostavljani ili viktimizirani kada su opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika (Olweus, 1998). Kako bi neko ponašanje smatrali vršnjačkim nasiljem mora postojati i nesrazmjer snaga, što znači da se učenici izloženi negativnim postupcima ne mogu obraniti i u takvom su odnosu bespomoćni (Olweus, 1998). Glavne elemente Olweusove definicije sadrži i definicija istaknuta u Protokolu o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima. Prema njemu nasiljem među djecom i mladima smatra se svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povređivanja. Ono se neovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju, te uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnotežan odnos snaga (Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, 2004).

Rigby (2002, u Velki, 2012) vršnjačko zlostavljanje definira kao oblik agresivnog ponašanja koje se učestalo ponavlja i u kojem postoji nesrazmjer moći između nasilnika i žrtve. Takvo ponašanje može trajati godinama, a da okruženje ništa ne primijeti i ne reagira (prema Rigby, 2002 u Nikčević-Milković i sur., 2012). Rigby, za razliku od Olweusa, smatra kako nije važno je li zlostavljanje zlonamjerno ili nezlonamjerno jer je žrtva u svakom slučaju povrijeđena i osjeća bol. Prema Sullivan i sur. (2004) vršnjačko nasilje podrazumijeva negativne, često agresivne i manipulativne

postupke od strane jedne ili više osoba usmjerene prema jednoj ili više osoba tijekom nekog perioda. Ono je uvredljivo i temeljeno na neravnoteži moći.

Iz ovih je definicija vidljivo kako različiti autori koriste različite pojmove za nasilje među djecom. Vršnjačko nasilje (peer violence) i vršnjačko zlostavljanje (bullying) često se koriste kao istoznačnice ili sinonimi, iako su distinktivnog karaktera. Prema Rajhvajn Bulat i Ajduković (2012) vršnjačko nasilje je nadređena kategorija koja ne uključuje nužno vršnjačko zlostavljanje, koje je najteži oblik vršnjačkog nasilja. Kod vršnjačkog nasilja namjera počinjenja takvog akta nije jasna te ono ne mora predstavljati obrazac ponašanja (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). Problem se javlja i kod prijevoda strane literature na hrvatski jezik gdje autori te pojmove prevode različito. Nadalje, u literaturi nije uvijek jasno operacionalizirano što autori smatraju vršnjačkim nasiljem, s što zlostavljanjem zbog čega je otežano i uspoređivanje rezultata provedenih istraživanja.

U ovom radu naglasak će prvenstveno biti na vršnjačkom nasilju jer je vrlo teško procijeniti namjeru počinjenja nekog djela, ali i s ciljem ukazivanja na važnost usmjeravanja na detekciju i preveniranje najlakših oblika nasilničkog ponašanja kako ne bi došlo do razvoja težih oblika. Vršnjačko nasilje je nepredvidljivo ponašanje koje pogađa brojne učenike i nema univerzalni obrazac. Događa se u svim vrstama škola, bez obzira na rasu, spol, razred ili neku drugu karakteristiku. Najjače je izraženo u ranoj adolescenciji i ostavlja dugoročne posljedice na sudionike (Sullivan i sur., 2004).

Iako je vršnjačko nasilje karakteristično za školsku zgradu i dvorište, događa se i na putu do škole i iz škole (Černi Obrdalj i sur., 2010). U školi se događa u učionici, u blizini zahoda, na hodnicima, u svlačionicama i na igralištu. Izvan škole se događa na autobusnoj stanici, u autobusu, u igraonicama, u trgovačkim centrima, parkovima ili igralištima (Nikčević-Milković i sur., 2012). Mnogo djece svakodnevno dolazi u školu ispunjeni strahom i nemirom, neki glume bolest kako bi izbjegli ismijavanje u školskim dvorištima, hodnicima i sl. ili se pak „razboljevaju“ ne bi li se spasili od trauma (Coloroso, 2004).

Pedagozi u školama imaju vrlo važnu funkciju pri otkrivanju vršnjačkog nasilja. Naime, kako bi uspjeli procijeniti kakvi su odnosi u razredu trebaju provesti sociometrijski postupak. Ako se pokaže da su odnosi narušeni ili da je neko dijete izolirano od razredne cjeline trebaju anketnim upitnicima otkriti ima li vršnjačkog

nasilja i o kojoj se vrsti radi. Nakon utvrđivanja stanja, trebaju poduzeti korake uključivanja svih nastavnika, roditelja i učenika u otvoren razgovor o tom problemu u školi. S obzirom da je svaka razredna zajednica drugačija, na temelju procijenjenog stanja, svaki pedagog treba odlučiti koje će mjere poduzeti i na koji način pristupiti problemu. Pedagozi trebaju prepoznati i ukazati na to da postoje učenici koji zahtijevaju dodatne odgojne, obrazovne i intervencijske napore koji će im pomoći u socijalnoj integraciji jer postojeća disciplinska praksa dodatno doprinosi njihovom socijalnom isključivanju. Njihova je zadaća i savjetodavni rad s učenicima koji je usmjeren na promjenu ponašanja učenika. Može se ostvarivati grupno ili individualno. Cilj je pružanje pomoći učeniku ukazivanjem kako samostalno riješiti problem.

4. Vrste vršnjačkog nasilja

S obzirom da se u školama pojavljuju razni oblici vršnjačkog nasilja, nije iznenađujuća raznovrsnost podjela nasilja u literaturi ovisno o autorima. Bilić (2013) vršnjačko nasilje dijeli na: a) izravno kao što su fizičko i verbalno i b) neizravno kao što je relacijsko i elektroničko nasilje (cyberbullying). Fizičko nasilje, kao najmanje sofisticiran oblik, uključuje izravne, namjerne postupke s potencijalom ozljede. U takve postupke se ubrajaju: guranje, potezanje, štipanje, šamaranje, udaranje i ozbiljniji fizički obračuni u kojima se koriste različiti predmeti kao što su štapovi, palice i sl. Kada se govori o vršnjačkom nasilju najčešće se pomisli na fizičko nasilje jer ono ostavlja vidljive posljedice. Drugi oblik izravnog nasilja je verbalno nasilje u koje se ubraja vikanje, vrijeđanje, nazivanje ružnim imenima, prijetnje i sl. Cilj takvog oblika nasilja je nanošenje psihološke povrede ili poniženja i sramoćenja žrtve nad kojom se iskazuje nadmoć. Temelji se na zlostavljanju riječima te predstavlja najbrži i najlakši način na koji se može povrijediti žrtva (Bilić i sur., 2012).

Sesar (2011) ističe kako se vršnjačko nasilje dijeli u dva glavna oblika: tjelesno i verbalno. Unutar njih se mogu izdvojiti četiri podvrste nasilničkog ponašanja koja imaju elemente jednog ili drugog, pa čak i jednog i drugog, a to su: emocionalno nasilje, ignoriranje, kulturno nasilje te ekonomsko nasilje. Prema Sullivanu i sur. (2004) vršnjačko nasilje može biti fizičko (physical), nefizičko (nonphysical) i ono koje uključuje materijalnu štetu (oštećenje imovine) (damage to property). Fizičko nasilje je

najočitiji oblik vršnjačkog nasilja i događa se kada je osoba fizički ozlijeđena (ugrižena, udarena, šutirana, ogrebana, pljunuta i sl.). Nefizičko nasilje se ponekad naziva i društvenom agresijom. Podrazumijeva verbalno (nasilni telefonski pozivi, iznuđivanje novca i stvari, zastrašivanje ili prijetnja nasiljem, vrijeđanje, rasistički komentari i zadirkivanje, seksualno sugestivno i uvredljiv jezik, širenje lažnih i zlonamjernih glasina i sl.) i neverbalno nasilje (direktno: nepristojne geste i izrazi lica i indirektno: ignoriranje, isključivanje, izoliranje, nagovaranje drugih učenika da im se netko ne sviđa). Oštećenje imovine podrazumijeva trganje odjeće, oštećivanje knjiga, uništavanje imovine i krađu. Iz navedenih podjela vidljivo je da svaki autor ima neku svoju podjelu za koju smatra da je sveobuhvatna, iscrpna i najbolja. Svaka podjela sadrži najstarije poznate oblike fizičkog (tjelesnog) i verbalnog nasilja, ali se razlikuju po pitanju novijih oblika nasilja.

Verbalno nasilje je najčešći oblik nasilja kojeg koriste i dječaci i djevojčice. Vrlo lako može proći nekažnjeno, pa čak i ako se događa u prisutnosti odraslih ili vršnjaka. Riječi su sredstvo koje je bezbolno za nasilnika, ali izuzetno štetno za žrtvu, jer ju može demoralizirati. Sustavnim previđanjem te vrste nasilja, ono postaje sastavnim dijelom odrastanja i može doprinjeti dehumaniziranju žrtve. Prema Colorosu (2004) verbalno nasilje može poprimiti oblik vrijeđanja, omalovažavanja, okrutne kritike, sramoćenja, nadijevanja imena, rasističkih aluzija ili seksualno sugestivnih i zlostavljajućih dobacivanja. Također, tu se ubrajaju i anonimne poruke koje sadržavaju prijetnje agresijom, te zlonamjerne glasine i tračeve. Vrlo je zabrinjavajuće jer ono može egzistirati samo za sebe ili biti začetak druga dva oblika nasilništva, te dovesti prema ozbiljnijem i degradirajućem nasilju (Coloroso, 2004).

5. Krug vršnjačkog nasilja

Vršnjačko nasilje se vrlo često određuje kao uzajamno djelovanje, odnosno interakcija u kojoj dominantni pojedinac ili grupa uzrokuju patnju onima ili onome koji je manje dominantan (Zrilić, 2011). Međutim, vrlo je važno primijetiti da se ne može govoriti o nasilju ako se dvojica dječaka iste dobi svađaju ili potuku iz nekoga, njima opravdanog razloga. Fizičko nasilje može biti jako opasno, ali verbalno uzrokuje trajna oštećenja. Može dovesti do depresije, tuge i gubitka samopouzdanja (Zrilić, 2011). Mnoga djeca ne znaju kako reagirati na verbalno nasilje i kako se obraniti u toj situaciji.

Svi njihovi postupci obično otkrivaju njihovu ranjivost i mogu izazvati još više zadirkivanja i zlostavljanja. Budući da nasilnici uživaju u reakciji, a ne u akciji (Field, 2004), važno je primijetiti kako sudionici u krugu školskog nasilja nisu samo djeca nasilnici i žrtve, već i djeca promatrači, koja indirektno sudjeluju u nasilju, odnosno postaju svjedoci promatrajući nasilje (Zrilić, 2011).

Prekidanje kruga nasilja uključuje mnogo više od identifikacije i zaustavljanja nasilnika (Coloroso, 2004). Važno je ispitati zašto je dijete postalo nasilnik ili žrtva, ali i koju ulogu u tom procesu imaju promatrači. Budući da je nasilje naučeno, a ne urođeno ponašanje može ga se preispitati i promijeniti.

5.1. Nasilnici – vršnjaci u školi

U skupini nasilnika razlikuju se nasilnici i nasilnici-žrtve. Nasilnici imaju snažnu potrebu za moći i vlašću (Olweus, 1998). Karakterizira ih znanje kako iskoristiti moć (Sullivan i sur., 2004). Nasilnici su osobe koje zadirkuju, plaše, prijete onima koje smatraju slabijima od sebe. Manipuliraju žrtvama oslanjajući se na strah koji one osjećaju. Imaju potrebu osjetiti kontrolu i moć nad drugima te im ponekad nedostaje suosjećanja za žrtve. Vole dominirati i iskorištavati druge, ali odbijaju preuzeti odgovornost za svoje ponašanje (Zrilić, 2006). Uglavnom biraju žrtve koje su sitnije, mlađe, povučenije, slabije i pasivnije od njih¹. Prema Bosworth i sur. (2001, u Bilić i sur. 2012) mnogi počinitelji nasilja imaju dobre socijalne vještine te su sposobni lako manipulirati drugima. Vrlo im je važan status među vršnjacima koji utječe na jačanje ili slabljenje njihove moći. Naime, ako njihovi postupci nailaze na odobravanje grupe, oni će ih iznova ponavljati i obratno. Također, većina nasilnika ima pozitivan stav prema nasilju te ga koriste kao sredstvo rješavanja problema.

Rigby (2002, u Bilić i sur. 2012) razlikuje dvije vrste nasilnika. Prvoj vrsti pripadaju oni koji potječu iz disfunkcionalne obitelji te imaju agresivan temperament i neprijateljski su raspoloženi prema drugima. U drugu vrstu pripadaju oni koji su dio grupe koja temelji svoju snagu na maltretiranju ranjive djece koja nisu pripadnici grupe.

¹ Nasilje među djecom i mladima Savjetovalište Luka Ritz
http://www.savjetovaliste.hr/OnlineSavjetovaliste/Savjetovaliste%20-%20Knjizice/Nasilje%20medu%20mladima_web.pdf

Takva se grupa temelji na sličnosti interesa među osobama i vrijednosnim preferencijama te obično postaje vrlo kohezivna. Budući da nasilnici izgrađuju status u grupi, Olweus (1993, u Bilić i sur., 2012) ih je svrstao u dvije kategorije: popularne i nepopularne počinitelje nasilja. Popularni imaju visok status u grupi i nisu obilježeni zbog svog agresivnog ponašanja, dok su nepopularni uglavnom odbačeni ili zanemareni jer često koriste agresiju kako bi pridobili pažnju.

Većina nasilnika teško se suočava s vlastitim osjećajima pa se umjesto toga usredotočuju na osjećaje drugih. Jedan od razloga je nesposobnost uspostave pravog kontakta s ljudima i ne razumijevanje njihovih osjećaja zbog čega smatraju da im agresivnost osigurava status, vlast i moć. Nasilnici nisu osjetljivi na nanošenje boli i patnje, emocionalno su nezreliji, imaju česte promjene raspoloženja (prema Field, 1999 u Sesar, 2011). Odrastajući s niskim samopoštovanjem, oskudnim socijalnim vještinama i agresivnim odgovorima na provokacije, nasilništvo može postati njegov način života, te dominirati osobnim, socijalnim i poslovnim odnosima (Coloroso, 2004).

U priručniku "Nasilje među djecom" Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba² (2010) navedeni su znakovi za prepoznavanje adolescenata nasilnika: ne poštuju autoritete, nedostaje im suosjećanja za osjećaje i prava drugih, probleme rješavaju nasilnim ponašanjem, postižu loš školski uspjeh i izostaju iz škole neopravdano, isključuju ih iz škole, uzimaju alkohol i droge te sudjeluju u tučnjavama, krađama i uništavanju javnog vlasništva.

Nasilnicima u školi treba ukazivati da nisu oni loša djeca i učenici, nego da je njihovo ponašanje loše i ono se kao takvo treba promijeniti. Pedagozi bi trebali pedagošku intervenciju temeljiti prvenstveno na otkrivanju uzroka koji doveo do takvog ponašanja učenika. To mogu postići individualnim savjetodavnim razgovorom s nasilnicima. Tijekom razgovora trebali bi ih poticati na uključivanje u različite sportske, dramske, likovne, literarne i slične sadržaje, ovisno o njihovim preferencijama, kako bi im podigli samopouzdanje i usmjerili energiju na pozitivno ponašanje. Budući da neki nasilnici ispoljavanjem takvog ponašanja žele steći poštovanje vršnjaka i status u vršnjačkoj grupi, pedagozi ih mogu uključiti u organizaciju školske priredbe ili koncerta i pohvaliti ih za trud i uspješno obavljen posao. Tako će se osjećati važnima i poštovanima, ali i učiti uspostavljati pozitivnu socijalnu komunikaciju s vršnjacima.

² <http://www.poliklinika-djeca.hr/publikacije/nasilje-medu-djecom-2/>

5.2. Nasilnici – žrtve vršnjačkog nasilja

Djeca nasilnici – žrtve vrše nasilje nad drugima, ali i sami trpe nasilje. U literaturi se još nazivaju i provokativnim (Olweus, 1998; Sesar, 2011; Sullivan i sur., 2004) ili reaktivnim žrtvama (Bilić i sur., 2012). Oni su nasilni prema mlađima i slabijima od sebe, ali postaju žrtve starijih i jačih od njih. Ponekad su to djeca koja su nasilnici u školi, a žrtve kod kuće. Oni često izazivaju djecu nasilnike želeći privući pažnju, ali onda dolazi do sukoba koji opravdavaju samoobranom. Budući da provociraju i iritiraju druge, manje je vjerojatno da će im vršnjaci priskočiti u pomoć kada su izloženi nasilnom ponašanju (Sullivan i sur., 2004). Lako planu i reagiraju agresivno prema učenicima koji ih isprovociraju zbog čega nisu prihvaćeni od vršnjaka (Bilić i sur., 2012). Andreou (2000, u Sesar, 2011) ističe da takva djeca imaju slabije samopoštovanje. Zrilić (2011) ih naziva nemirnim napadačima za koje je karakteristična niska autonomnost, nemir i promjenjive emocije. Nisu popularni u grupi vršnjaka i loši su učenici. Osjećaj kompleksa manje vrijednosti tjera ih na počinjenje nasilja, čime ostvaruju privid osjećaja moći i uspjeha, koji ne postižu drugačije. Nasiljem privlače pozornost koju silno priželjkuju. Provokativne žrtve razlikuju se i od nasilnika i od pasivnih žrtava po socijalnoj neprihvaćenosti i negativnom samopoimanju. Otežavajuća je okolnost što odrasli, uključujući i nastavnike, pokazuju nesklonost prema njima (Profaca, 2005).

5.3. Žrtve vršnjačkog nasilja

Žrtve su djeca koja samo trpe nasilničko ponašanje (Velki i Kuterovac Jagodić, 2014). To su djeca koja najčešće po svojim fizičkim karakteristikama odudaraju od svojih vršnjaka, djeca s posebnim potrebama, nadarena djeca, djeca nižeg socijalno-ekonomskog statusa itd. (Zrilić, 2006). Skloni su vjerovanju da su sami krivi što su zlostavljani. Smatraju se bezvrijednima, bespomoćni su i beznadni (Sullivan i sur., 2004). Zbog stresa i straha od novih napada školske zadaće su im nevažne, imaju lošiji školski uspjeh i počinju izostajati iz škole. Često su neraspoloženi, tužni, tihi te imaju malo prijatelja u školi (Bilić i sur., 2012). Vrlo rijetko sami prijave nasilje jer osjećaju

sram, boje se osvete ili jednostavno misle da im nitko ne može ili ne želi pomoći (Prpić, 2006).

Mlađa djeca su pod većim rizikom da postanu žrtve jer nemaju razvijene socijalne vještine ni vještine samozaštite (Bilić i sur., 2012). Djecu žrtve nasilja karakteriziraju vrlo slabe komunikacijske vještine koje ih čine pasivnim ili pak agresivnim, a nijedno od ta dva ponašanja nije korisno prilikom suprotstavljanja nasilniku. Lošije socijalne vještine očituju se i u manjku sigurnosti da potraže pomoć, ali i u manjem stupnju potpore od strane nastavnika i drugih učenika.

Nadalje, dijete koje će postati žrtva vrlo je osjetljivo i lako ga je povrijediti te je ono vrlo često tjeskobno, oprezno i tiše od druge djece. Također, obično je sramežljivo, mirno i povučeno. Ne zna se braniti, nema samopouzdanja, nesposobno je snaći se i vrlo lako pada pod utjecaj ruganja i prijetnji napadača. Nadalje, takva djeca neko vrijeme poriču da im je potrebna pomoć ili je pak u potpunosti odbijaju. Tvrde da sama mogu riješiti taj problem, iako kada susretnu nasilnika, ukoče se od straha, poriču nasilno ponašanje i ništa ne poduzimaju (Field, 2004). Djeca žrtve verbalnog nasilja u školi često pokušavaju ostati u društvu učitelja i drugih odraslih osoba tijekom odmora. Povlače se u sebe, strahuju i nikome ne govore o svojim poteškoćama, žive pod kontinuiranim stresom.

Neka su istraživanja pokazala da se među djecom žrtvama javlja simpatija, suosjećaju jedni s drugima jer imaju isti problem čime smanjuju napetost koju ne mogu kontrolirati. Pokazalo se da su upravo djevojčice one koje više traže pomoć stručnjaka i lakše se povjeravaju (Zrilić, 2011). No, mali je broj djece koja progovore o nasilju koje im se događa, a razlozi su raznoliki. Coloroso (2004) navodi neke od razloga neprogovaranja o nasilju: sram, strah od osvete, uvjerenje da im nitko ne može i ne želi pomoći, mišljenje da je nasilništvo nužan dio odrastanja, te da je cinkanje loše i djetinjasto. Mnoge žrtve vršnjačkog nasilja imaju teškoća i kasnije u životu. Kao odrasli, pokazuju više depresivnosti i imaju manje samopouzdanja (Profaca, 2005). Često izbjegavaju situacije koje zahtijevaju pregovore ili sukob što negativno utječe na njihov život u cijelosti (izbor zanimanja, uspješnost, izbor partnera, na njihovo ponašanje u ljubavnoj vezi i obitelji).

Iako se žrtve vršnjačkog nasilja rijetko nekome povjere, može ih se prepoznati po povučenom ponašanju, depresivnosti i drugim već navedenim pokazateljima. Na

pedagogu je zadaća da sve nastavnike i roditelje putem radionica i predavanja osvijesti o simptomima koji mogu upućivati na to da je neko dijete žrtva vršnjačkog nasilja. Ponekad je potrebno roditeljima pomoći da sami shvate kako njihova briga za dijete nije dostatna ili je pak previše ograničavajuća te da je to možda jedan od razloga zbog kojega je ono postalo žrtvom vršnjačkog nasilja. Osim rada s nastavnicima i roditeljima, iznimno je važan rad sa samim žrtvama. Pedagog bi trebao tijekom savjetodavnog razgovora steći uvid u uzroke koji su doveli do toga da je dijete postalo žrtvom. Na temelju procjene, njegova je zadaća osmisliti intervenciju kojom će pomoći djetetu da podigne samopouzdanje i uspostavi socijalnu komunikaciju s vršnjacima.

5.4. Promatrači vršnjačkog nasilja

Promatrači su najvažniji sudionici kruga školskog nasilja, odnosno ključni faktor koji utječe na nastavak ili prestanak nasilnog ponašanja ovisno o njihovim reakcijama. Prema tome oni mogu biti aktivni i pasivni sudionici ili pak branitelji žrtve (Bilić, 2013). Između aktivnog i pasivnog sudioništva u krajnjem rezultatu nema razlike jer se nasilje nastavlja. Kod aktivnog, iako ne iniciraju nasilje, uključuju se u takvo ponašanje i podržavaju ga, a kod pasivnog odbijaju pružiti pomoć, čime prešutno podržavaju takvo ponašanje (Bilić i sur., 2012). Promatrajući nasilje postaju nesigurni i prestrašeni pa se ponekad iz straha pridružuju nasilnicima (Zrilić, 2006). Oni su pristaše, sljedbenici, pa čak i pomagači nasilniku. Kako bi potvrdili svoj status u vršnjačkoj grupi, radije podržavaju moćnijeg člana, odnosno nasilnika (Vejmelka, 2012). No, postoje i oni vršnjaci koji suosjećaju s učenicom žrtvom i nesretni su što mu ne mogu pomoći. Čak i ako ne odobravaju nasilno ponašanje, neće reagirati kako ne bi sebe ugrozili. Neangažirani, pasivni promatrači ne zauzimaju neko određeno stajalište, dok mogući branitelji žele pomoći žrtvi (Zrilić, 2011). Ako promatrač ne učini ništa, on štiti nasilnika, koji se zbog toga može osjećati podržanim i nagrađenim.

Neodobravanje vršnjaka, s druge pak strane, zaustavlja nasilnika. Promatrači se najčešće ne upliću u viđeno nasilje zbog straha da će nasilnik i njih povrijediti, da će postati nova žrtva, boje se da će samo pogoršati situaciju ili jednostavno ne znaju što treba napraviti jer ih nitko nije naučio kako intervenirati, prijaviti nasilje ili pomoći žrtvi (Coloroso, 2004). Kako bi preventivni programi uspjeli ostvariti svoje ciljeve moraju

utjecati prvenstveno na promatrače koji moraju osuditi nasilje i stati u obranu žrtve. Pedagozi trebaju uložiti najveće napore kako bi uspjeli osvijestiti baš ovu skupinu u krugu vršnjačkog nasilja. Treba ih potaknuti da na vršnjačko nasilje reagiraju i da takvo ponašanje ne smatraju svakodnevicom, niti sastavnim dijelom odrastanja. Osim radionica, u srednjim školama pedagozi trebaju podijeliti učenike u grupe te im zadati situacije vršnjačkog nasilja o kojima oni trebaju raspravljati i ponuditi rješenja problema. Tako razvijaju empatiju prema drugima, sposobnost aktivnog slušanja, diskutiranja i uvažavanja tuđeg mišljenja, ali bolje upoznaju i one koji možda nisu njihovi bliski prijatelji. Osmišljavajući igrokaze s tematikom vršnjačkog nasilja u kojima sudjeluju učenici, omogućuju im da bar na trenutak osjete kako se osjećaju žrtve i nasilnici. Također, vrlo je važno na satu razredne zajednice, dogovoriti pravila i kazne za nasilnike kojih će se pridržavati svi u razredu.

Raspravljajući o sudionicima kruga nasilja često se govori o postojanju razlika prema spolu u nasilnom ponašanju. Dječaci i djevojčice podjednako mogu biti i nasilnici i žrtve. Dječaci zlostavljaju na izravni način i češće su žrtve tjelesnog nasilja i prijetnji. Djevojčice pak više vole neizravnije metode, kao što su isključivanje i zlobno ogovaranje. One su sklonije upotrebi izravnih verbalnih i neizravnih, manipulativnih oblika agresije, čiji je cilj vršiti utjecaj na odnose među prijateljicama (Field, 2004).

Djevojčice su tako izloženije verbalnom, emocionalnom i društvenom nasilništvu, uključujući stalno zadirkivanje, izrugivanje, omalovažavanje, izolaciju i širenje zlobnih glasina što učitelji teže primjećuju. Dječaci tiraniziraju i dječake i djevojčice, dok djevojčice uglavnom tiraniziraju druge djevojčice. Dječaci se koriste nasilnom taktikom da bi stekli ugled, a djevojčice se koriste nasilnom taktikom da bi zaštitile svoj ugled (Field, 2004).

6. Teorijska polazišta istraživanja vršnjačkog nasilja

Tradicionalni pristupi poremećajima u ponašanju kod djece, pa tako i vršnjačkom nasilju imali su jednostrane pristupe mogućim čimbenicima pojave takvog ponašanja. Često se na taj fenomen gledalo kao na problem čiji su uzroci u samoj individui, tj. djetetu. Tretmani su obuhvaćali sankcioniranje takvog ponašanja, a prevencija nije niti postojala (Zloković, 2004).

U novije vrijeme, znanstvenici problemu vršnjačkog nasilja pristupaju sa stajališta integrativnih teorija, koje ujedinjuju i kombiniraju više čimbenika, čime doprinose boljem razumijevanju fenomena. Najčešće korištena teorija je Bronfenbrennerov ekološki model razvoja koji omogućuje holistički pogled na problem vršnjačkog nasilja (Velki i Kuterovac, 2014). Prema tom modelu nasilje među vršnjacima se može objasniti rizičnim i zaštitnim čimbenicima koji proizlaze iz međusobnog izravnog ili neizravnog djelovanja nekoliko sustava koji okružuju dijete. Ono je neprekidno i dvosmjerno pri čemu okolina interaktivnim putem djeluje na dijete preko mikrosustava, mezosustava, egzosustava i makrosustava (Eret, 2011).

Mikrosustav je okolina najbliža djetetu (obitelj, škola, igralište, crkva) u kojoj se odvijaju djetetove interakcije s članovima obitelji, prijateljima, vršnjacima i drugima iz njegovog neposrednog okruženja, uključujući i nasilne interakcije te reakcije drugih na vršnjačko nasilje (Velki i Kuterovac, 2014). Mezosustav povezuje više djetetovih mikrosustava (Eret, 2011), odnosno predstavlja međusobne interakcije obitelji, škole i vršnjaka (Velki i Kuterovac, 2014). Osim neposrednih utjecaja, posredan utjecaj na pojavu nasilja ima egzosustav, socijalno okruženje u kojem dijete neposredno ne sudjeluje (uža društvena zajednica, susjedstvo i mediji), ali i makrosustav (kultura i subkultura u kojoj dijete živi i državna politika) (Eret, 2011). Međutim, hoće li dijete sudjelovati u nasilju i u kojoj ulozi ovisi i o individualnim čimbenicima, kao što su psihološke i biološke karakteristike djeteta (prema Espelage i Swearer, 2004 u Velki i Kuterovac, 2014).

Osim sveobuhvatnog ekološkog modela koji je vrlo važno polazište, ne samo za razumijevanje vršnjačkog nasilja, nego i za stvaranje učinkovitih preventivnih programa, potrebno je spomenuti i hipotezu homofilije. To je teorija vršnjačkog utjecaja u nasilničkom ponašanju mladih. Ona doprinosi razumijevanju tematike ovog rada jer se odnosi na srednjoškolsku populaciju u kojoj je najvažniji socijalizacijski čimbenik upravo grupa vršnjaka. Prema njoj adolescenti pripadaju vršnjačkim grupama čiji članovi imaju slične karakteristike poput spola, rase ili sličnog ponašanja. Provedeći vrijeme u takvim grupama mogu prihvatiti obrasce ponašanja ostalih članova. Dakle, u kontekstu vršnjačkog nasilja to znači da se nasilnici druže i drže zajedno, ali i da članovi mogu razviti pozitivniji stav prema nasilničkom ponašanju ako je on prihvaćen od ostalih članova. Provedeći vrijeme unutar takve vršnjačke grupe, adolescenti mogu

pribjegavati nasilnim oblicima ponašanja kako bi se izborili za svoju poziciju i stekli popularnost (Vejmelka, 2012).

6.1. Rizični čimbenici nasilnog ponašanja među vršnjacima

Rizični se čimbenici definiraju kao stanja disbalansa, na bilo kojoj razini razvoja i funkcioniranja sustava kao što su obitelj, dijete, uže i šire socijalno okruženje (Janković, 2012). Williams, Ayers, Arthur (1997) navode nekoliko skupina čimbenika rizika (Bašić, 2000 u Budić, 2014): genetski ili biološki čimbenici rizika (perinatalna trauma, neurotoksičnost u trudnoći, opojna sredstva koja koriste majke); individualni i vršnjački čimbenici (povezanost s delinkventnim vršnjacima, utjecaj vršnjaka); rizični čimbenici povezani sa školom (školski neuspjeh, disciplinski problemi, nedostatna privrženost školi); rizični čimbenici u obitelji (obiteljski konflikti, neadekvatna ponašanja roditelja kao modela, problemi u obitelji) te rizični čimbenici u zajednici (kronično nasilje u zajednici, siromaštvo).

Farringtonova (2003) podjela čimbenika rizika sadrži i socioekonomske čimbenike u koje se ubrajaju slabi prihodi obitelji, te brojnost članova (prema Šincek i Ajduković, 2012 u Budić, 2014). Dakle, rizični čimbenici, najčešće, ne proizlaze iz djece kao takve, nego iz njihove okoline, ponajprije roditelja i ostalih značajnih drugih koji imaju presudan utjecaj na zadovoljavanje djetetovih potreba i formiranje njihove ličnosti (prema Janković, 2000 u Budić, 2014). Rigby (2013) čimbenike koji doprinose pojavi vršnjačkog nasilja dijeli na: genetske dispozicije, školsko okruženje te obiteljske interakcije (Klarin i Matešić, 2014).

Nadalje, obitelj počinitelja vršnjačkog nasilja često je velik izvor rizika za njihovu dobrobit (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Baldry (2003 u Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012) navodi da djeca koja su počinitelji vršnjačkog nasilja često svjedoče sukobima roditelja i manjoj povezanosti među njima. Na primjer, u kanadskom nacionalnom istraživanju pokazalo se da će djeca koja svjedoče nasilju među roditeljima tri puta više biti skloni izraziti fizičku ili psihičku agresiju u školi, a dva puta više biti uključeni u indirektno agresivno ponašanje (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012).

Roditeljski stil odgoja je još jedan faktor koji može utjecati na vršnjačko nasilje pozitivno ili negativno. Naime, Rigby (2013) zaključuje da autoritaran roditeljski stil

ima značajnu ulogu u počinjenom vršnjačkom nasilju, dok s druge strane Smith i Mayron – Wilson (1998) roditeljsku prezaštićenost povezuju s većom vjerojatnosti da dijete postane žrtva vršnjačkog nasilja (Klarin i Matešić, 2014). Također, žrtve vršnjačkog nasilja često su već u obitelji doživjele zlostavljanje (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012).

Važno je naglasiti da rizični čimbenici imaju kumulativni karakter, javljaju se u grupama, jedan za sobom povlači druge. Također, što je veći broj prisutnih čimbenika opasnost za razvoj poremećaja u ponašanju je veća (prema Doležal, 2006 u Budić, 2014). Tek kada su u interakciji, tj. prisustvo tri ili više čimbenika čini dječji razvoj kao takav visoko rizičnim. Dakle, niti jedna nepovoljna okolnost sama po sebi ne dovodi do negativnog ishoda, nego proces interakcije oblikuje i stvara probleme tijekom vremena (prema „Za“ i „O“ jednoroditeljskim obiteljima, 2007 u Budić, 2014).

Posljedice djelovanja svih tih čimbenika rizika na različite se načine manifestiraju kod djece. Pojedine manifestacije očituju se kao povlačenje u sebe, izrazita ili prikrivena autoagresivnost, emocionalna nestabilnost, školski neuspjeh, rizična ponašanja i drugi oblici poremećaja u ponašanju kao što su npr. nasilje u školi (Janković, 2012). Prema već navedenom, vidljivo je da je rizik stalno prisutan, ali nije u djetetu, nego leži u nepovoljnim rizičnim čimbenicima (Janković, 2012).

6.2. Zaštitni čimbenici nasilnog ponašanja među vršnjacima

Zaštitni su čimbenici unutarnje i vanjske snage koje ublažavaju utjecaj rizika ili pomažu djetetu da bolje podnosi rizike (prema Ajduković 2000 u Budić, 2014). Oni su svojevrsna snaga djeteta da se odupre rizičnim čimbenicima (Sladović, 2000). U literaturi su navedeni neki od zaštitnih čimbenika koji doprinose smanjenju rizika pojave poremećaja u ponašanju, a to su: ženski spol, jaka povezanost s roditeljima, dogovori s obitelji, otpornost i pozitivan temperament, sposobnost za prilagođavanje i oporavak, podržavajuća obiteljska klima, jaki vanjski sustav podrške koji jača dječje napore za sučeljavanje s rizicima i stresorima, prosocijalna orijentacija, vještine rješavanja socijalnih problema i dr. (prema Bašić, 2000 u Budić, 2014).

Čimbenici koji štite djecu od negativnih učinaka izloženosti kronično stresnim i traumatskim događajima su ponajprije: dispozicijska obilježja (npr. temperament i

kognitivna kompetentnost), osjećajne veze i kohezija u obitelji koja osigurava emocionalnu podršku, dostupnost i korištenje izvanjske podrške bilo da je koriste roditelji ili dijete (prema Ajduković, 2000 u Budić, 2014). Dakle, sve navedene kategorije čimbenika rizika, ujedno su i kategorije čimbenika zaštite, ovisno o tome djeluju li na dijete povoljno ili nepovoljno.

Koncept rizičnih i zaštitnih čimbenika uključuje imenovanje rizičnih i zaštitnih čimbenika koji utječu na mladog čovjeka (Budić, 2014). Oni se mogu nalaziti u osobinama čovjeka i u njegovom užem i širem socijalnom okruženju (Bašić i Ferić, 2004). Jessor, Turbin i Costa (1998 u Budić, 2014) kao rizične čimbenike navode nisko samopoštovanje, niska očekivanja uspjeha, orijentaciju k prijateljima i roditeljima antisocijalnog ponašanja, vršnjačke modele problemskog ponašanja i manjak uspjeha u školi. S druge strane, kao zaštitne faktore navode prijateljske, tople odnose s odraslima, podršku obitelji, doživljaj kontrole državnih institucija, vršnjačke modele konvencionalnog ponašanja, dobar uspjeh u školi, uključenost u grupe prosocijalnog ponašanja i pozitivne socijalne aktivnosti, pozitivne stavove prema školi i netolerantnost prema devijantnom ponašanju te volonterske aktivnosti.

Prema Fraserovoj multisistemske teoriji rizični i zaštitni čimbenici poremećaja u ponašanju, pa tako i vršnjačkog nasilja, nalaze se na tri razine: u širem socijalnim kontekstu, lokalnoj zajednici i primarnoj grupi te na individualnoj razini (bio-psiho-socijalna obilježja pojedinca). Čimbenici rizika na razini društva su male mogućnosti zapošljavanja i školovanja, diskriminacija i nepravda, siromaštvo te nizak socio-ekonomski status, dok zaštitne faktore predstavlja mogućnost zapošljavanja, obrazovanja, postignuća i napretka općenito (prema Urbanac, 2000 u Budić, 2014).

Na razini obitelji, čimbenici rizika proizlaze iz primjene nasilja u odgojnim postupcima, roditeljskih konflikata i psihopatologije, te osiromašene komunikacije i manjka vještina pri rješavanju problema, dok zaštitni proizlaze iz djelotvornog i kompetentnog roditeljstva, pozitivnog odnosa djeteta s barem jednim roditeljem te prisutnost podrške od roditelja ili značajnih drugih. Nadalje, na individualnoj razini čimbenike rizika mogu predstavljati spol i zdravstveno stanje, a zaštitne kognitivne sposobnosti, vještine suočavanja, temperament te kompetentnost u normativnim ulogama (Urbanac, 2000).

Da bi se kod djece iz visoko rizičnih okruženja razvila dugotrajna otpornost potrebna je emocionalna briga i toplina, otvorenost i prihvaćanje, samostalnost, ali uz strukturu i nadzor, usmjerenost prema postignuću i razvoj odgovarajućih normi i vrijednosti (prema Ajduković, 2000 u Budić, 2014). Takva otpornost nastaje kao rezultat interakcije čimbenika rizika u kombinaciji s čimbenicima zaštite koji pridonose zdravoj prilagodbi djece (prema Garmezy i Masten, 1991 u Ajduković, 2000). Za razvoj otpornosti odgovorna su tri povezana područja: socijalna okolina, obiteljska okolina i karakteristike pojedinaca (prema Bašić, 2000 u Budić, 2014).

Izgradnju otpornosti djetetu omogućuju čimbenici kao što su bazična sigurnost, pozitivna slika o sebi i postojanje vlastitog pozitivnog životnog cilja (Janković, 2012). Zahvaljujući njenom postojanju velik broj djece izložene ozbiljnim kriznim situacijama ipak uspijeva izrasti u dobro prilagođene i uspješne osobe (Janković, 2000). Osim podupiranjem osobnosti kako bi se razvila otpornost, zaštitne čimbenike moguće je jačati promoviranjem pozitivnih veza, podupiranjem pozitivnog identiteta, podupiranjem samoučinkovitosti, brigom za prepoznavanje pozitivnih ponašanja i prilika za prosocijalna uključivanja te podupiranjem prosocijalnih normi (prema „Za“ i „O“ jednoroditeljskim obiteljima, 2007 u Budić, 2014).

7. Rezultati prijašnjih istraživanja vršnjačkog nasilja

Socijalna struktura vršnjačkih odnosa kod djece u nižim razredima osnovne škole temelji se na dijadnom odnosu pa dijete sliku o sebi najčešće gradi kroz odnos s jednim bliskim prijateljem ili prijateljicom. Zbog toga se ne obazire toliko na mišljenje djece s kojom nije u dobrim odnosima. Suprotno tome, adolescentima postaju važne veće grupe vršnjaka što im otežava ignoriranje eventualne negativne procjene od strane nekih vršnjaka. S obzirom da su u toj dobnoj skupini najvažniji socijalizacijski činitelji upravo vršnjaci, odbačeni adolescenti mogu se osjećati usamljeno (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Istraživanje (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012) je pokazalo kako 37,8% ispitanih srednjoškolaca doživljava neki oblik nasilja jednom tjedno ili češće.

Nadalje, kao najučestalije vrste nasilja učenici navode ogovaranje, nazivanje pogrdnim imenima, vrijeđanje i ismijavanje, odnosno oblike verbalnog nasilja (Mrušić i Pavin Ivanec, 2008; Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012; Puzić i sur., 2011). Rezultati

istraživanja vršnjačkog nasilja razlikuju se i s obzirom na spol. Dok jedna potvrđuju postojanje razlike prema spolu u iskazivanju nasilničkog ponašanja druga pokazuju da tih razlika zapravo nema (Marušić i Pavin Ivanec, 2008). U istraživanju Velki i Vrdoljak (2013) spol se nije pokazao značajnim prediktorom verbalnog vršnjačkog nasilja. Također, brojna istraživanja ukazuju kako dječaci češće pribjegavaju korištenju fizičkih oblika nasilja, dok je kod djevojčica češće prisutno verbalno i psihološko nasilje (Marušić i Pavin Ivanec, 2008; Sesar, 2011., Sullivan i sur., 2004). Kao žrtve, dječaci su češće izloženi izravnim oblicima zlostavljanja kao što su izrugivanje, prijetnje i fizičko nasilje, dok djevojčice češće doživljavaju indirektno zlostavljanje kao što je ignoriranje, širenje laži i isključivanje (Borg, 1999; Collins i sur., 2004 prema Marušić i Pavin Ivanec, 2008). Istraživanja pokazuju da žrtve imaju slabiji školski uspjeh i niže samopouzdanje (Sullivan i sur., 2008; Brajša-Žganec i sur., 2009 prema Vejmelka, 2012). Prevalencija vršnjačkog nasilja ovisi i o dobi učenika, tj. ono raste s dobi što znači da je najviše zastupljeno u završnim razredima osnovne škole i nižim razredima srednje škole (Velki i Vrdoljak, 2013).

Puzić i sur. (2011) u svom istraživanju dolaze do zabrinjavajućeg podatka da ravnatelji i nastavnici blaže oblike sukoba među učenicima smatraju sastavnim dijelom školske svakodnevice. Iako brojni, rezultati istraživanja vršnjačkog nasilja su teško usporedivi zbog različitog definiranja samog pojma, ali i mnoštva instrumenata koji se koriste u tu svrhu što je moglo utjecati na razlike u dobivenim rezultatima (Vejmelka, 2012). Većina promatrača ne prijavljuje viđeno nasilje jer bilo kakvu povezanost sa slabom i nemoćnom žrtvom smatraju mogućom identifikacijom s njom ili su jednostavno u strahu da sami ne postanu mete nasilnika.

8. Programi prevencije vršnjačkog nasilja u svijetu

U počecima istraživanja i shvaćanja problema vršnjačkog nasilja programi prevencije su se temeljili više na kažnjavanju i “rehabilitaciji” nasilnika nakon počinjenja nasilja, nego na samom sprječavanju počinjenja takvog djela. Do sada su u mnogim zemljama provedeni različiti programi ne bi li same učenike i širu zajednicu osvijestili o tom problemu. U rigoroznije programe, kao što je Valdezov iz 1998. godine uključena je i policija, što ukazuje na to da se nasiljem među vršnjacima smatralo fizičko nasilje, dok su ostale vrste nasilja ostale neidentificirane ili su smatrane

sastavnim dijelom odrastanja. Taj program je imao i članove odbora koji prate djecu i njihovo pohađanje škole. Njegova je svrha bila podučavanje učenika te savjetovanje roditelja o problemu nasilja u školi (Livazović i Vranješ, 2012). S ciljem ispunjenja učeničkog vremena izvan škole, surađivali su s brojnim poduzetnicima koji su vodili radionice za profesionalnu orijentaciju učenika, ali i bolnicama u kojima su učenici mogli pomagati starijima i družiti se s bolesnom djecom. Sud za maloljetničku delinkvenciju je na takve aktivnosti posebno upućivao učenike nasilnike (Livazović i Vranješ, 2012). Sličan model prevencije je pokrenuo i Helmut Lenzer 1996. godine u Njemačkoj. U njemu je naglasak bio na boljoj suradnji policije i škole, ali i otvaranju telefonske linije za učenike kako bi mogli iznijeti svoje probleme. Također, održavani su tjedni sastanci na kojima su iznošeni problemi za koje su onda stručnjaci donosili mjere (Livazović i Vranješ, 2012).

Preduvjet za djelotvorno provođenje programa prevencije je osviještenost i odluka odraslih da preuzmu odgovornost te nešto poduzmu (Velki i Ozdanovac, 2014). Samo pravovremena identifikacija i evidencija problema te dobro planirana i sustavna intervencija imat će pozitivne utjecaje na razvoj djeteta i smanjenje vršnjačkog nasilja. Zbog višestrukih uzroka nasilnog ponašanja među djecom, programi prevencije trebaju biti usmjereni na samo dijete, obitelj i školu, ali i lokalnu zajednicu (Velki i Ozdanovac, 2014). Najpoznatiji program prevencije vršnjačkog nasilja je Olweusov program prevencije vršnjačkog zlostavljanja koji se temelji na poduzimanju mjera na razini škole, razreda i individualnoj razini. Glavni cilj programa je smanjiti ili u potpunosti ukinuti postojeće probleme nasilnik/žrtva u školskom okruženju i izvan njega (Olweus, 1998). Zamisao je povećati svijest o prisutnosti vršnjačkog nasilja među djecom te educirati učitelje, roditelje i djecu ne samo o učestalosti i posljedicama nasilja, nego i njegovim uzrocima. Mjere na razini škole uključuju školske sastanke na kojima se iznose rezultati prikupljenih odgovora o nasilniku/žrtvi i na temelju toga se izrađuje dugoročni plan djelovanja. Također, obuhvaća nadziranje učenika na odmorima i izvanškolskom okruženju od strane nastavnika koji bi trebali poticati pozitivne radnje tijekom odmora. Preporučeni su češći sastanci roditelja i nastavnika, odnosno bolja suradnja roditelja i škole. Mjere na razini razreda obuhvaćaju dogovaranje razrednih pravila u svezi s nasilništvom, poticanje zajedničke aktivnosti i kooperativnog učenja (Olweus, 1998). Dok mjere na individualnoj razini obuhvaćaju ozbiljan razgovor s nasilnikom, žrtvom i

njihovim roditeljima kojim se nastoji promijeniti njihovo ponašanje. Program je usmjeren razvoju školske klime koju obilježava toplina i uključenost. Međutim, ima čvrste granice za neprihvatljivo ponašanje i kršenje pravila. Primjenjuju se preventivne radnje u vidu razgovora ili tretmana počinitelja čime se potiče odrasle u školi da budu i autoriteti i modeli pozitivnog ponašanja učenicima (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Osim što program ističe važnost osiguravanja veće podrške djeci žrtvama potičući ih na socijalne kontakte, temelji se i na razvijanju sposobnosti zaštite kod istih npr. igranjem uloga podučavaju se metodama zauzimanja za sebe (Velki i Ozdanovac, 2014).

S obzirom da međudjelovanje raznih čimbenika proizašlih iz djetetove interakcije s mikrosustavom, egzosustavom i makrosustavom utječe na sklonost vršnjačkom nasilju kod istih, brojni znanstvenici su svoje preventivne programe usmjeravali prema navedenim sustavima. Najučinkovitiji su oni programi prevencije koji su istovremeno usmjereni na dijete, obitelj, školu i zajednicu u cjelini (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012).

Kako bi se smanjilo vršnjačko nasilje potrebno je provođenje brojnih akcija, projekata i radionica s ciljem senzibiliziranja javnosti i poticanja ljudi na razmišljanje o gorućem problemu među učenicima. Socijalno okruženje mora djeci ukazati kako je verbalno, kao i druge vrste nasilja, društveno nepoželjno ponašanje. Roditelji, nastavnici, pedagozi i drugi odrasli trebaju biti ogledni primjerci dobrog ponašanja i prakticirati nenasilne metode rješavanja sukoba. Programi prevencije temelje se na strategijama kojima se djeca podučavaju metodama rješavanja konflikata (Zloković, 2004). U višim razredima osnovne i srednjoj školi obrađuju se teme koje podrazumijevaju upravljanje ljutnjom, uspostavljanje samokontrole, pronalaženje rješenja u specifičnim konfliktnim situacijama, mogućnosti poboljšanja međuljudskih odnosa i sl.

U Sheffieldu je provoden program prevencije pod vodstvom profesora Petera Smitha (2004, prema Farrington i Ttofi, 2009). Specifičan je jer uz pomoć stručnog tima učitelji sami procjenjuju i odabiru elemente programa koje smatraju najboljima za svoju školu (Velki i Ozdanovac, 2014). Pri provedbi programa koriste se nastavni materijali poput videozapisa, igrokaza i metode nazvane „krugovi kvalitete“. Tom metodom se učenici dijele u manje skupine čiji je zadatak analizirati jedan od slučajeva vršnjačkog nasilja. Nadalje, zajedničkim radom pronalaze njima najefikasnije rješenje koje kasnije

prezentiraju učitelju. Takva metoda je vrlo korisna jer se povećava socijalna interakcija djece u skupini, ali se ujedno razvija sposobnost diskutiranja i uvažavanja tuđeg mišljenja. Druga metoda korištena u ovom programu podrazumijeva stavljanje učenika u poziciju savjetnika (Velki i Ozdanovac, 2014). Formiraju se skupine od dva do tri učenika čiji je zadatak aktivno slušanje djeteta s problemima vezanim uz nasilje. Oni trebaju pomoći djetetu pri rješavanju problema, a njihov rad nadgleda po jedan učitelj. Metoda doprinosi razvoju sposobnosti aktivnog slušanja, empatije i pružanja pomoći drugim učenicima, koji možda nisu njihovi bliski prijatelji.

8.1. Programi prevencije vršnjačkog nasilja u Republici Hrvatskoj

U Republici Hrvatskoj su provedeni ili se još uvijek provode neki programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa provodilo je program pod nazivom „Afirmacijom pozitivnih vrijednosti protiv nasilja“. Pokrenut je 2003. godine u suradnji sa školom, roditeljima i učenicima te nadležnim tijelima i stručnim institucijama kao što su: MUP, CZSS i zdravstvene ustanove (Velki i Ozdanovac, 2014). Cilj programa je usmjeravanje djece na pozitivno provođenje slobodnog vremena kroz izvannastavne i izvanškolske aktivnosti. Djecu se nastoji potaknuti na sudjelovanje u sadržajima sportskog i kreativnog karaktera (Velki i Ozdanovac, 2014). Nadalje, kako bi ohrabрили djecu i roditelje na prijavljivanje slučajeva nasilja, programom se predlaže postavljanje „sandučića povjerenja“ u sve odgojno-obrazovne ustanove i dječje domove (Velki i Ozdanovac, 2014 prema Vlada Republike Hrvatske, 2004).

U suradnji s UNICEF-om proveden je program „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“ koji je dio projekta „Stop nasilju među djecom“. Projekt je osmišljen kao kontinuirani rad svih aktera kroz sedam koraka. U prvom koraku se nastoji osvijestiti djecu, nastavnike i same roditelje o postojanju problema. Razina nasilja se utvrđuje upitnicima o učestalosti istog, nakon čega slijedi teorijska edukacija o pravilnom prepoznavanju i postupanju. Drugi korak je kamen temeljac programa, jer tijekom njega škola oblikuje vlastite vrijednosti i stavove u odnosu na nasilje. U donošenju pravila i uspostavi tih vrijednosti kao i osviještenosti o posljedicama ne pridržavanja istih, aktivno sudjeluju svi akteri školskog sustava (Za sigurno i poticajno okruženje u školama, 2010). Tijekom trećeg koraka uspostavljena je zaštitna mreža koju

čine pravila i odluke donesene u drugom koraku. Program predlaže obrađivanje tema kroz radionice vezane uz ponašanje djece žrtava, nasilnika i promatrača. U višim razredima formira se skupina vršnjaka pomagača tzv. ambasadora protiv nasilja čija je uloga pružanje podrške žrtvama (Velki i Ozdanovac, 2014). Također, predlažu se i radionice s roditeljima kako bi uspjeli na vrijeme prepoznati i reagirati na nasilje. Četvrti korak obuhvaća uspostavu suradnje s drugim čimbenicima u lokalnoj zajednici kao što su policija, crkva, udruge civilnog društva i dr. U petom koraku učenici traže pomoć s povjerenjem u nastavnike i stručne djelatnike škole znajući da će im ta pomoć biti pružena. Program donosi i savjete kako odgovoriti na prijavljeno nasilje. Šesti korak karakterizira funkcioniranje sustava zaštitne mreže, adekvatna i pravovremena reakcija na potrebe učenika, ali i razvijena suradnja s čimbenicima u lokalnoj zajednici. Završni, sedmi korak znači da svi akteri školskog sustava, školu smatraju sigurnijim mjestom i one škole koje uspiju do njega doći na zahtjev od strane UNICEF-a bit će proglašene Školom bez nasilja (Velki i Ozdanovac, 2014; Za sigurno i poticajno okruženje u školama, 2010).

9. Istraživanje verbalnog vršnjačkog nasilja

9.1. Problem istraživanja

Problem istraživanja ovog diplomskog rada spada u područje školske i socijalne pedagogije. Predmet istraživanja je verbalno nasilje među srednjoškolcima, njegova pojavnost, prijavljivanje i provođenje preventivnih programa. Istraživanjem se nastoji utvrditi prevalencija verbalnog nasilja u srednjim školama na području grada Vinkovaca te postojanje razlike u počinjenju istog s obzirom na školu koju učenici pohađaju. Nadalje, problem istraživanja je utvrditi postojanje razlike s obzirom na spol u počinjenom i doživljenom verbalnom nasilju, te prijavljuju li učenici verbalno nasilje. Također, nastoji se istražiti mišljenje učenika, nastavnika i stručnih suradnika o prijavljivanju doživljenog ili uočenog verbalnog nasilja.

9.2. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je ispitati pojavnost verbalnog nasilja u srednjim školama, postoji li razlika po spolu u doživljavanju i počinjenju verbalnog vršnjačkog nasilja, te

prijavljaju li učenici nasilje profesorima, stručnim suradnicima i/ili roditeljima. Nadalje, istraživanjem se treba ispitati postoji li razlika u počinjenju verbalnog nasilja između gimnazija i strukovnih škola, te spoznati provode li se preventivni programi vršnjačkog nasilja u školama.

9.3. Hipoteze istraživanja

H1 Djevojčice su češće žrtve verbalnog nasilja nego dječaci.

H2 Djevojčice su češće nego dječaci vršitelji verbalnog nasilja.

H3 Nema razlike po spolu u sprječavanju nasilja kod učenika promatrača.

H4 Verbalno nasilje češće čine pojedinci nego grupe učenika.

H5 Učenici ne prijavljuju verbalno nasilje profesorima, stručnim suradnicima ili drugim odraslim osobama.

H6 Učenici strukovnih škola pokazuju veću sklonost verbalnom nasilju nego učenici gimnazija.

9.4. Način provođenja istraživanja

Istraživanje je provedeno u srednjim školama grada Vinkovaca. Sudionici su bili učenici od 1. do 3. razreda Gimnazije Matije Antuna Reljkovića i Tehničke škole Ruđera Boškovića. Prethodno je zatražena suglasnost škole i roditelja za sudjelovanje učenika u istraživanju. Sudjelovanje u istraživanju je dobrovoljno i anonimno. Prije popunjavanja anketnog upitnika učenici su dobili opću uputu o popunjavanju upitnika. Istraživanje je provedeno grupno, tijekom sata razredne zajednice. Popunjavanje anketnog upitnika trajalo je 20 minuta. Provedeni su i intervjui s učenicima koji su trajali 35 minuta, te s nastavnicima i stručnim suradnicima koji su trajali oko 25 minuta. Podaci su prikupljeni tijekom svibnja 2016. godine.

9.5. Uzorak istraživanja

U istraživanju anketnim upitnikom sudjelovalo je 166 učenika dvije srednje škole na području grada Vinkovaca. Od toga je 99 (59,6%) učenika iz Gimnazije A. M. Reljkovića i 67 (40,4%) učenika iz Tehničke škole Ruđera Boškovića. U uzorku je zastupljeno 72 (43,4%) dječaka i 94 (56,5%) djevojčice. Dobni raspon sudionika kreće se od 15 do 18 godina s prosječnom dobi 15,90 (SD=0,83). Uzorak je bio prigodni. Na intervju je pristalo 15 učenika, od čega 8 iz gimnazije i 7 iz tehničke škole. S obzirom na spol sudjelovalo je 11 djevojčica i 4 dječaka. Intervjuirano je i 8 nastavnika/stručnih suradnika, 2 muška i 6 ženskih ispitanika. Uzorak je, također, bio prigodni.

9.6. Postupci i instrumenti

U istraživanju je korišten anketni upitnik o verbalnom nasilju nastao za potrebe ovog diplomskog rada. Sastoji se od ukupno 30 pitanja (Prilog 1). Sadržava pitanja o socio-demografskim podacima, pitanja samoprocjene o doživljenom (žrtva), počinjenom (nasilnik) i uočenom (promatrač) verbalnom nasilju te pitanja o prijavljivanju i mjestu događanja verbalnog nasilja. Pitanja samoprocjene doživljenog i počinjenog verbalnog nasilja sastojala su se od 8 tvrdnji. Ispitanici su na ljestvici Likertovog tipa od 5 stupnjeva procjenjivali koliko često se u jednoj školskoj godini takvo ponašanje događalo. Provjerom pouzdanosti za skalu učestalosti doživljenog verbalnog nasilja utvrđen je Cronbach $\alpha=0,827$, dok je za skalu učestalosti počinjenog verbalnog nasilja $\alpha=0,822$.

Također, za potrebe ovog diplomskog rada nastala su dva polustrukturirana intervjua. Jedan je za učenike (Prilog 2) i sadrži 51 pitanje podijeljeno u 6 kategorija, a drugi je za nastavnike (Prilog 3), sadrži 8 pitanja i odnosi se na školu. U istraživanju je sudjelovalo 15 učenika i 8 nastavnika/stručnih suradnika koji su izabrani slučajnim odabirom pedagoginja Gimnazije M. A. Reljković i Tehničke škole Ruđer Bošković. Intervju za učenike je trajao oko 35 minuta, a za nastavnike/stručne suradnike oko 25 minuta. Kategorije intervjua za učenike su unaprijed određene prema teorijskom okviru ekološke teorije. To su: opće znanje o verbalnom nasilju, individua,

obitelj, škola, egzosustav (mediji i lokalna zajednica) i makrosustav (politika i kultura države). Za istraživanje je odabran kvantitativni i kvalitativni pristup problemu jer kvalitativni pristup doprinosi dubljem razumijevanju i interpretiranju istraživnog problema. Kvantitativnim pristupom dolazi se do činjenica i uzroka problema, a kvalitativni nam daje uvid u procese koji stoje iza tih činjenica. Kombiniranjem tih dviju metoda postiže se bolje razumijevanje problema.

9.7. Obrada podataka

Podaci za kvantitativni dio istraživanja su obrađeni u SPSS Statistic 20 programu. Za dio podataka korištena je deskriptivna statistika, dok je na dijelu primijenjena analiza varijance i hi-kvadrat test. Dobiveni podaci su objašnjeni grafički i opisno.

10. Analiza rezultata istraživanja

Tablica 1 prikazuje deskriptivne rezultate samoprocjene učestalosti doživljenog verbalnog vršnjačkog nasilja. Vidljivo je da učenici najčešće doživljavaju ogovaranje čija je srednja vrijednost $M=2,75$. Čak 32,5% ispitanika je odgovorilo da je bilo često ogovarano tijekom jedne godine. Takav rezultat nije iznenađujuć jer se smatra da ogovaranje svi prakticiraju. Ne smatra se nasiljem pa su i sami ispitanici spremniji priznati da su bili ogovarani. S druge strane, najmanju srednju vrijednost ima prijetnja nasiljem ($M=1,46$), čak je 71,7% ispitanika odgovorilo da ga nikad ne doživljava.

Tablica 1 Samoprocjena doživljenog verbalnog nasilja

	Mean	SD	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Vrijedanje	2,11	0,93	47	28,3	67	40,4	41	24,7	8	4,8	3	1,8
Zadirkivanje	2,14	0,91	40	24,1	79	47,6	31	18,7	15	9,0	1	0,6
Ismijavanje	2,03	0,90	52	31,3	69	41,6	34	20,5	10	6,0	1	0,6
Ogovaranje	2,75	1,05	21	12,7	49	29,5	51	30,7	39	32,5	5	3,0
Širenje lažnih glasina	2,23	1,17	59	35,5	46	27,7	30	18,1	26	15,7	5	3,0
Prijetnje nasiljem	1,46	0,90	119	71,7	29	17,5	11	6,6	2	1,2	5	3,0

Iznuđivanje novaca	1,56	0,92	110	66,3	30	18,1	17	10,2	7	4,2	2	1,2
Nazivanje pogrđnim imenima	1,83	1,06	82	49,4	52	31,3	15	9,0	12	7,2	5	3,0

Jedan od ciljeva istraživanja bio je ispitati razlikuju li se sudionici u doživljenom verbalnom nasilju s obzirom na spol. U *Tablici 2* prikazani su rezultati dobiveni analizom varijance (ANOVA). Utvrdilo se da postoji statistički značajna razlika u doživljenom nasilju s obzirom na spol kod ogovaranja ($F=29,6$, $p<0,05$) i širenja lažnih glasina ($F=6,21$, $p<0,05$). Prema srednjoj vrijednosti za dječake i djevojčice kod ogovaranja i širenja lažnih glasina vidljivo je da jedno i drugo češće čine djevojčice u odnosu na dječake. Kod ostalih oblika verbalnog nasilja nije bilo statistički značajne razlike s obzirom na spol. Međutim, kada se uzmu u obzir sve tvrdnje o doživljenom verbalnom nasilju, ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na spol ($F=1,81$, $\text{sig.}=0,172$, $p<0,05$). Prema tome, hipoteza H1 je odbačena. Djevojčice ne doživljavaju verbalno nasilje češće nego dječaci. Naime, budući da su ispitanici iskazali da rijetko doživljavaju nasilje, moguće je da neke oblike verbalnog nasilja ispitanici ne smatraju nasiljem pa nije dobivena razlika s obzirom na spol.

Tablica 2 Razlika s obzirom na spol u doživljenom verbalnom nasilju

		Mean	SD	Sig.
Vrijeđanje	M	2,10	0,93	0,836
	Ž	2,13	0,94	
Zadirkivanje	M	2,10	0,85	0,559
	Ž	2,18	0,95	
Ismijavanje	M	1,96	0,81	0,372
	Ž	2,09	0,96	
Ogovaranje	M	2,28	0,96	0,000*
	Ž	3,11	0,97	
Širenje lažnih glasina	M	1,97	0,99	0,014*

	Ž	2,43	1,27	
Prijetnje nasiljem	M	1,61	0,98	0,067
	Ž	1,35	0,82	
Iznuđivanje novaca	M	1,54	0,88	0,821
	Ž	1,57	0,95	
Nazivanje pogrđnim imenima	M	1,90	1,02	0,449
	Ž	1,78	1,08	

Rezultati prikazani u *Tablici 3* odnose se na samoprocjenu učestalosti počinjenog verbalnog nasilja. Vidljivo je da ispitanici najčešće ogovaraju (M=2,46), dok najmanje šire lažne glasine (M=1,22). Vrlo je zanimljivo uočiti da su ispitanici skloni u manjoj mjeri sebe prepoznati kao nasilnike, nego kao žrtve što se može primijetiti po srednjim vrijednostima odgovora koje su kod počinjenja verbalnog nasilja u većini slučajeva ispod 2, a kod doživljavanja istog iznad 2. Budući da su rezultati prikupljeni na temelju samoprocjene ispitanika zbog utjecaja subjektivnosti nisu spremni sebi priznati da vrše nasilje. Odnosno, mogli su podcijeniti ili precijeniti učestalost počinjenog i doživljenog verbalnog nasilja.

Tablica 3 Samoprocjena počinjenog verbalnog nasilja

	Mean	SD	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Vrijedanje	1,96	0,90	54	32,5	77	46,4	24	14,5	7	4,2	3	1,8
Zadirkivanje	2,01	0,98	55	33,1	72	43,4	27	16,3	6	3,6	6	3,6
Ismijavanje	1,97	0,92	55	33,1	74	44,6	26	15,7	6	3,6	4	2,4
Ogovaranje	2,46	1,03	31	18,7	59	35,5	48	28,9	24	14,5	4	2,4
Širenje lažnih glasina	1,22	0,66	142	85,5	18	10,8	1	0,6	3	1,8	2	1,2
Prijetnje nasiljem	1,49	1,04	126	75,9	19	11,4	9	5,4	4	2,4	8	4,8
Iznuđivanje novaca	1,28	0,72	136	81,9	22	13,3	3	1,8	2	1,2	3	1,8
Nazivanje pogrđnim imenima	1,76	0,82	71	42,8	69	41,6	20	12,0	3	1,8	2	1,2

Drugi cilj istraživanja bio je provjeriti razliku s obzirom na spol u počinjenju verbalnog nasilja. Iz *Tablice 4* vidljiva je statistički značajna razlika s obzirom na spol

kod vrijeđanja ($F=9,30$, $p<0,05$) i ogovaranja ($F=20,86$, $p<0,05$). Prema srednjoj vrijednosti za dječake ($M=2,19$) može se uočiti da oni češće nego djevojčice vrijeđaju. Vrijeđanje je izravniji oblik nasilja nego ogovaranje. Sukladno literaturi dječaci češće pribjegavaju izravnijim oblicima vršnjačkog nasilja nego djevojčice, pa rezultat nije iznenađujuć. Dok djevojčice statistički značajno više ogovaraju u odnosu na dječake ($M=2,77$). Međutim, uzevši u obzir rezultate svih tvrdnji koje se odnose na počinjenje verbalnog nasilja, nema statistički značajne razlike prema spolu ($F=0,84$, $\text{sig.}=0,361$, $p<0,05$). Prema tome H2 je odbačena. Djevojčice i dječaci se ne razlikuju po pitanju vršenja verbalnog nasilja.

Tablica 4 Razlika s obzirom na spol u počinjenom verbalnom nasilju

		Mean	SD	Sig.
Vrijeđanje	M	2,19	0,94	0,003*
	Ž	1,77	0,82	
Zadirkivanje	M	2,10	0,98	0,331
	Ž	1,95	0,98	
Ismijavanje	M	2,03	0,92	0,483
	Ž	1,93	0,93	
Ogovaranje	M	2,07	0,98	0,000*
	Ž	2,77	0,96	
Širenje lažnih glasina	M	1,33	0,87	0,061
	Ž	1,14	0,43	
Prijetnje nasiljem	M	1,54	1,02	0,563
	Ž	1,45	1,06	
Iznuđivanje novaca	M	1,38	0,81	0,129
	Ž	1,26	0,64	
Nazivanje pogrdnim imenima	M	1,85	0,94	0,254
	Ž	1,70	0,71	

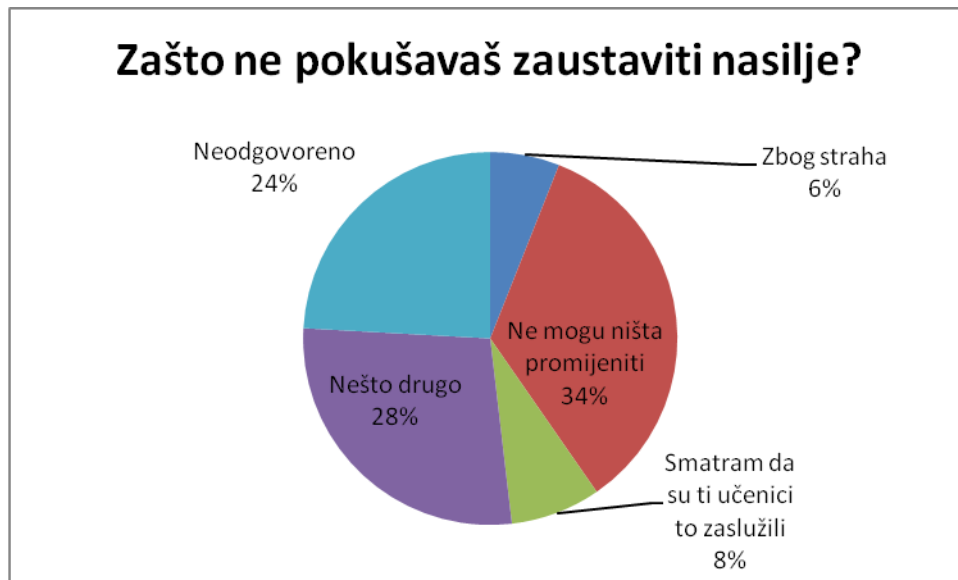
Tablica 5 prikazuje deskriptivne podatke koji se odnose na uočavanje verbalnog nasilja i djelovanje nakon viđenog. Razvidno je da najviše ispitanika iskazuje kako verbalno nasilje uočavaju rijetko (46,4%) i ponekad (25,3%). Srednja vrijednost dobivena odgovorima iznosi $M=2,36$. Također, na pitanja koliko često drugi učenici, ali i oni sami pokušavaju zaustaviti verbalno nasilje najčešće odgovaraju rijetko i ponekad, sa srednjim vrijednostima $M=2,83$ i $M=2,36$. Ispitanici neke oblike navedenog verbalnog nasilja ne smatraju nasiljem što je mogao biti uzrok ovakvih rezultata učestalosti viđenog verbalnog nasilja. Kako bi se utvrdilo postoji li razlika prema spolu kod promatrača provedena je analiza varijance (ANOVA). Rezultati su pokazali da ne postoji statistički značajna razlika između dječaka i djevojčica koji su u ulozi promatrača ($F=2,89$, $\text{sig.}=0,091$, $p<0,05$). Hipoteza H3 je prihvaćena jer nema razlike prema spolu kod uočavanja i prijavljivanja nasilja od strane promatrača.

Tablica 5 Promatrači verbalnog nasilja

	Mean	SD	Nikad		Rijetko		Ponekad		Često		Uvijek	
			N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Koliko često vidiš nasilje?	2,36	0,94	27	16,3	77	46,4	42	25,3	16	9,6	4	2,4
Koliko često ga pokušavaš zaustaviti?	2,83	1,31	28	16,9	49	29,5	38	22,9	25	15,1	26	15,7
Koliko često ga drugi pokušavaju zaustaviti?	2,36	1,11	37	22,3	69	41,6	33	19,9	17	10,2	10	6,0

Budući da su ispitanici odgovorili da nasilje zaustavljaju ponekad ili rijetko, što je razvidno iz *Tablice 5*, *Grafikonom 1* prikazani su razlozi zbog koji se promatrači ne odlučuju nešto poduzeti kada prisustvuju verbalnom nasilju. Najveći broj ispitanika (34%) je odgovorio da ne može ništa promijeniti, 8% ispitanika smatra da su učenici žrtve takve postupke zaslužili. Skoro trećina (28%) ispitanika odabralo je odgovor nešto drugo. Tu su navodili razloge kao npr. to je bila zezancija, nije moja stvar i ne želim se miješati, ne smatram to nasiljem i slično. Čak 24% ispitanika nije odgovorilo na to pitanja što se može objasniti time da nasilje nisu doživjeli ili uočili pa nisu smatrali da treba odgovoriti na to pitanje.

Grafikon 1 Razlozi zbog kojih se ne zaustavlja verbalno nasilje

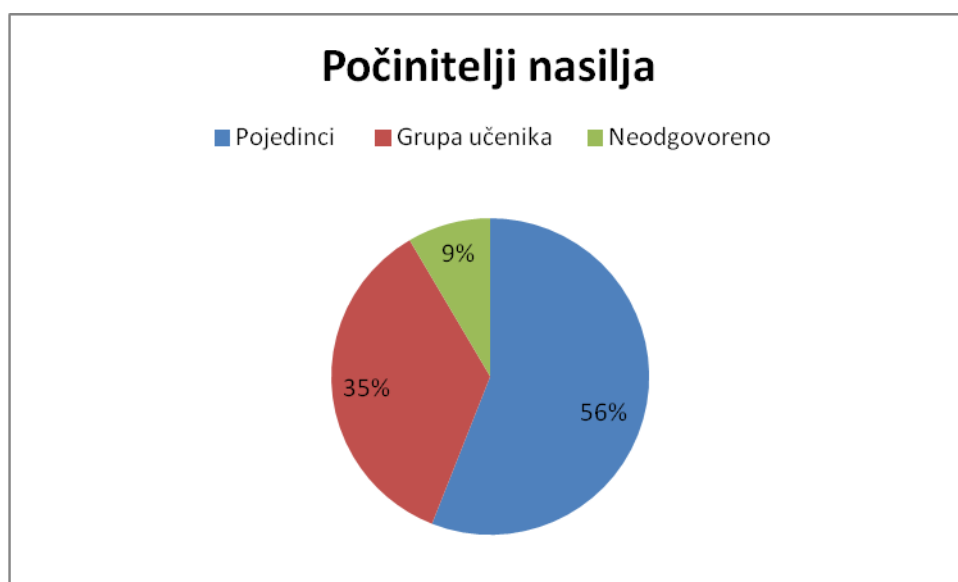
Grafikon 2 prikazuje rezultate za mjesto gdje se nasilje najčešće događalo. Može se uočiti kako su ispitanici najčešće odgovorili u školi (46,4%), dok nitko nije odgovorio na autobusnom ili željezničkom kolodvoru. Odgovor drugo je zabilježilo 4,2% ispitanika. Tu su se našli neki odgovori kao što je u kafiću, u gradu tijekom izlaska.

Grafikon 2 Mjesto događanja nasilja

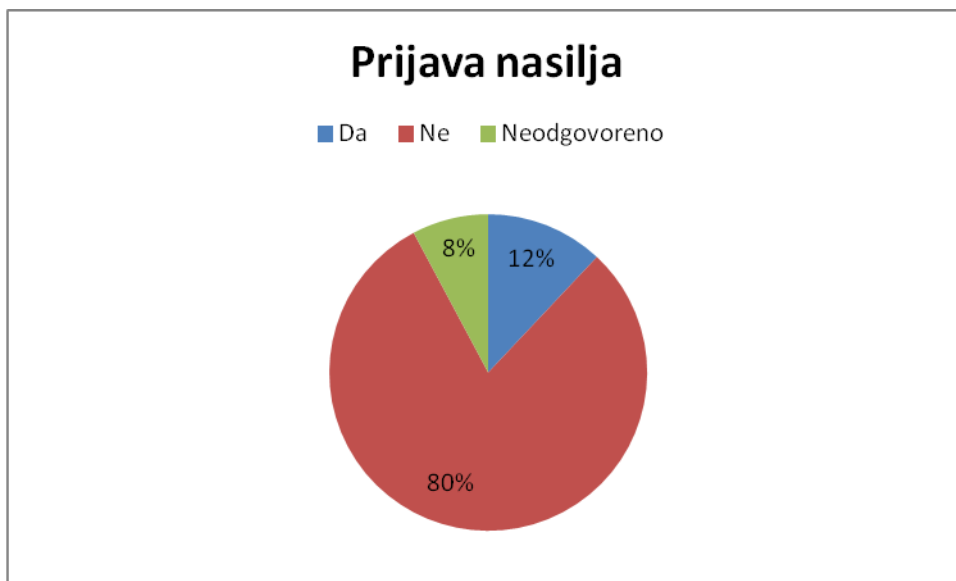
Što se tiče pitanja o tome tko najčešće čini nasilje, 93 (56,0%) ispitanika je odgovorilo pojedinci, a 59 (35,5%) grupa učenika. Nekolicina (8,5%) ispitanika nije odgovorila na to pitanje. Rezultati su prikazani *Grafikonom 3*. Hi-kvadrat testom je utvrđeno da ispitanici statistički značajno ($\chi^2=7,06$, $df=1$, $sig.= 0,006$, $p=0,05$) više procjenjuju pojedinca kao počinitelja nasilja nego grupu učenika. Hipoteza H4 je prihvaćena. Pojedinaac je češće počinitelj verbalnog nasilja u odnosu na grupu učenika. Tijekom intervjua ispitanici su navodili da nasilje najčešće započne pojedinac, a kasnije mu se pridruže drugi, međutim u anketi su morali odabrati jedan odgovor što je moglo utjecati na ovakav rezultat.

Grafikon 3 Počinitelji verbalnog nasilja

Treći cilj istraživanja je utvrđivanje prijavljuju li učenici doživljeno, učinjeno ili uočeno verbalno nasilje. *Grafikonom 4* su prikazani dobiveni rezultati. Vidljivo je kako čak 80% (133) ispitanika ne prijavljuje nasilje, samo 12% (20) prijavljuje, dok 8% nije odgovorilo na to pitanje. Na temelju prikupljenih podataka proveden je hi-kvadrat test ($\chi^2=83,45$, $df=1$, $sig.=0,000$, $p<0,05$) kojim se utvrdilo kako ispitanici statistički značajno više ne prijavljuju verbalno nasilje nego što prijavljuju. Prema tome hipoteza H5 je prihvaćena jer učenici ne prijavljuju verbalno nasilje profesorima, stručnim suradnicima ili drugim odraslim osobama.

Grafikon 4 Prijava verbalnog nasilja

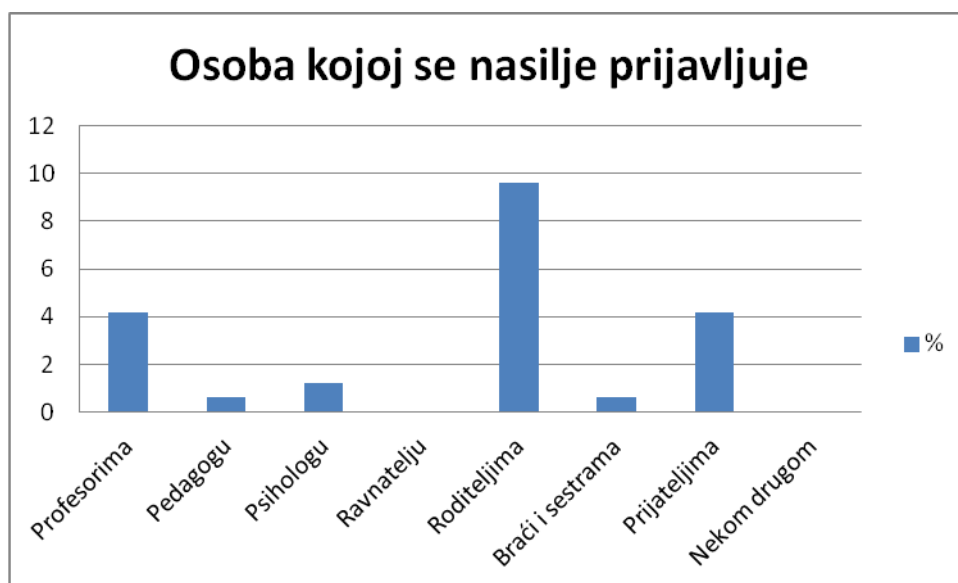
Iz *Grafikona 5* može se vidjeti da ispitanici ne prijavljuju nasilje jer zapravo postupke koji se ubrajaju u verbalno nasilje ne smatraju nasiljem. Više od trećine ispitanika (35%) odgovorilo je nešto drugo. Kao razloge su naveli da je to zezancija, šala, da se njih to ne tiče, ne žele se miješati u tuđe probleme i slično. Samo 6% ispitanika navodi da nasilje nisu prijavili zbog straha.

Grafikon 5 Razlozi neprijavljivanja nasilja

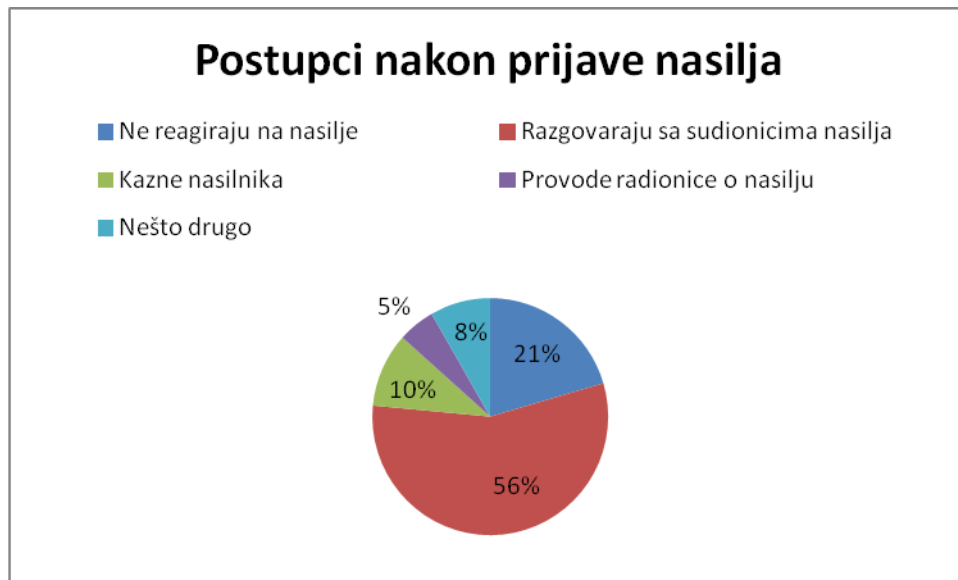
Na pitanje kome najčešće prijavljuju verbalno nasilje 9,6% ispitanika smatra da se najčešće povjere roditeljima, jednak broj (4,2%) profesorima i prijateljima, dok nitko nije odabrao ravnatelja. Dobiveni podaci se odnose samo na one ispitanike koji su verbalno nasilje prijavili. Podaci su prikazani *Grafikonom 6*.

Grafikon 6 Osoba kojoj se najčešće prijavljuje verbalno nasilje

Grafikonom 7 prikazani su podaci o postupcima osoba u školi nakon prijave verbalnog nasilja. Najviše ispitanika (56%) je odgovorilo da te osobe razgovaraju sa sudionicima nasilja ili ne reaguju na nasilje (21%). Samo 10% ispitanika je odgovorilo da nasilnici budu kažnjeni. Rezultati su odraz mišljenja ispitanika te je moguće da su stvarni postupci odraslih osoba u školi drugačiji od dobivenih rezultata.

Grafikon 7 Postupci osoba u školi nakon prijave verbalnog nasilja

U *Tablici 6* prikazani su dobiveni podaci o počinjenju verbalnog nasilja s obzirom na školu. Analizom varijance (ANOVA) utvrđeno je kako postoji statistički značajna razlika ($p < 0,05$) kod vrijeđanja i ogovaranja. Naime, na temelju srednjih vrijednosti odgovora kod tvrdnje vezane uz vrijeđanje vidljivo je da su počinitelji takvog oblika verbalnog nasilja češće učenici tehničke škole ($M=2,15$) u odnosu na učenike gimnazije ($M=1,83$, $\text{sig.}=0,023$). Naime, ispitanici koji pohađaju tehničku školu su većinom muškog spola pa je moguće da pribjegavaju izravnijim oblicima verbalnog nasilja. No, učenici gimnazije statistički značajno ($\text{sig.}=0,000$) više iskazuju da ogovaraju u odnosu na učenike tehničke škole. To se može iščitati iz srednjih vrijednosti odgovora koji su za učenike gimnazije $M=2,74$, a za učenike tehničke škole $M=2,06$. Na takve rezultate mogao je utjecati spolni sastav ispitanika gimnazije kod kojih je prevladavao ženski spol. Međutim, ako se tvrdnje o počinjenju verbalnog nasilja sagledaju kao cjelina, analizom varijance utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na školu koju učenici pohađaju ($F=0,323$, $\text{sig.}=0,571$). Prema tome, hipoteza H6, koja pretpostavlja da učenici tehničke škole pokazuju veću sklonost počinjenju verbalnog nasilja, odbačena je.

Tablica 6 Razlika u počinjenju verbalnog nasilja s obzirom na školu

		Mean	SD	Sig.
Vrijedanje	Gimnazija	1,83	0,81	0,023*
	Tehnička	2,15	0,98	
Zadirkivanje	Gimnazija	2,05	0,97	0,542
	Tehnička	1,96	1,00	
Ismijavanje	Gimnazija	1,92	0,85	0,391
	Tehnička	2,04	1,02	
Ogovaranje	Gimnazija	2,74	0,92	0,000*
	Tehnička	2,06	1,05	
Širenje lažnih glasina	Gimnazija	1,16	0,46	0,149
	Tehnička	1,31	0,87	
Prijetnje nasiljem	Gimnazija	1,42	0,95	0,340
	Tehnička	1,58	1,15	
Iznuđivanje novaca	Gimnazija	1,20	0,65	0,106
	Tehnička	1,39	0,81	
Nazivanje pogrđnim imenima	Gimnazija	1,65	0,72	0,190
	Tehnička	1,87	0,95	

U Tablici 7 prikazani su podaci o doživljenom verbalnom nasilju s obzirom na školu. Analizom varijance utvrđena je statistički značajna razlika kod tvrdnji ogovaranje (sig.= 0,004, $p < 0,05$), prijetnja nasiljem (sig.=0,037, $p < 0,05$) i nazivanje pogrđnim imenima (sig.=0,066, $p < 0,05$). Na temelju srednjih vrijednosti može se vidjeti da su učenici gimnazije ($M=2,94$) više ogovarani u odnosu na učenike tehničke škole ($M=2,46$). Učenici tehničke škole ($M=1,64$) češće su bili izloženi prijetnjama nasiljem nego učenici gimnazije ($M=1,39$). Nadalje, učenici tehničke škole ($M=2,01$) češće iskazuju da su bili nazivani pogrđnim imenima u odnosu na učenike gimnazije ($M=1,71$). Međutim, kada se tvrdnje o doživljenom verbalnom nasilju analiziraju kao jedna varijabla, analizom varijance utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika

($F=0,201$, $\text{sig.}=0,655$, $p<0,05$) u doživljenom verbalnom nasilju s obzirom na školu koju učenici pohađaju.

Tablica 7 Razlika u doživljenom verbalnom nasilju s obzirom na školu

		Mean	SD	Sig.
Vrijeđanje	Gimnazija	2,07	0,87	0,466
	Tehnička	2,18	1,02	
Zadirkivanje	Gimnazija	2,13	0,88	0,820
	Tehnička	2,16	0,94	
Ismijavanje	Gimnazija	2,00	0,88	0,603
	Tehnička	2,07	0,94	
Ogovaranje	Gimnazija	2,94	0,90	0,004*
	Tehnička	2,46	1,18	
Širenje lažnih glasina	Gimnazija	2,29	1,17	0,397
	Tehnička	2,13	1,19	
Prijetnje nasiljem	Gimnazija	1,39	0,78	0,037*
	Tehnička	1,64	1,04	
Iznuđivanje novaca	Gimnazija	1,49	0,89	0,270
	Tehnička	1,66	0,96	
Nazivanje pogrdnim imenima	Gimnazija	1,71	0,96	0,066*
	Tehnička	2,01	1,17	

10.1. Analiza intervjuja za učenike

10.1.1. opće znanje o verbalnom nasilju

Prvom kategorijom koja se odnosi na opće znanje učenika o verbalnom nasilju istraživalo se mišljenje učenika o postupcima koji se ubrajaju u verbalno nasilje, mjestu gdje se ono događa i tko sve u njemu sudjeluje. S obzirom da postoje brojne definicije verbalnog nasilja i sami učenici su davali različite odgovore. Najčešći odgovor je bio

vrijeđanje jer su ga ispitanici spomenuli ponekad samostalno, a ponekad u kombinaciji s drugim oblicima.

a) Verbalno nasilje je vrijeđanje.

Čak 8 ispitanika je kao oblik verbalnog nasilja navelo vrijeđanje. Većinom su to bili učenici od 15 ili 16 godina.

„Mislim da se u verbalno nasilje ubraja vrijeđanje drugih.“ (Ispitanik 1)

„Kad je netko nezadovoljan životom vrijeđa drugoga i zbog socijalnih razlika.“ (Ispitanik 2)

„Uvrede na račun izgleda i imovinskog statusa.“ (Ispitanik 8)

b) Verbalno nasilje je izrugivanje, ismijavanje i nazivanje pogrdnim imenima.

Ostalih 7 ispitanika je navelo izrugivanje, ismijavanje ili nazivanje pogrdnim imenima kao oblik verbalnog nasilja. Takve su odgovore davali učenici koji imaju 17 i 18 godina. Što bi se moglo objasniti možda boljom upućenošću starijih učenika u tematiku verbalnog vršnjačkog nasilja.

„Izrugivanje izgleda i mišljenja.“ (Ispitanik 7)

„Ismijavanje, ruganje, vrijeđanje i nazivanje pogrdnim imenima.“ (Ispitanik 14)

Na pitanje tko sve sudjeluje u verbalnom vršnjačkom nasilju, najviše ispitanika (11) je odgovorilo vršnjaci ili učenici, što upućuje na to da nisu dovoljno upoznati s tematikom verbalnog vršnjačkog nasilja te ne znaju da vršnjaci imaju svoje uloge u krugu nasilja. Neki su nasilnici, neki žrtve, a neki promatrači. Promatrače su spominjali tek nakon sugestije postavljenim potpitanjem.

a) U verbalnom vršnjačkom nasilju sudjeluju vršnjaci/učenici.

„Sudjeluju učenici. Osim nasilnika i žrtve, sudjeluju i promatrači.“ (Ispitanik 1)

„Učenici, oni koji su zlostavljani i oni koji zlostavljaju, ali i oni koji stoje sa strane i gledaju.“ (Ispitanik 5)

„Vršnjaci iz razreda, ali i drugi smjerovi (opća gimnazija).“ (Ispitanik 7)

b) U verbalnom vršnjačkom nasilju sudjeluje grupa učenika i pojedinac koji sve to predvodi.

Ostala 4 ispitanika su odgovorila da u verbalnom nasilju sudjeluje grupa učenika i pojedinac koji se ističe.

„Grupa učenika i pojedinac, ali češće grupa popularnih osoba.“ (Ispitanik 8)

„Najčešće pojedinac započne pa mu se veći dio društva pridruži.“ (Ispitanik 14)

Na pitanje gdje se verbalno nasilje najčešće događa 11 ispitanika je odgovorilo da se verbalno nasilje događa na više mjesta: u školi, na putu do škole i ispred škole.

a) Verbalno nasilje se događa u samoj školi, zatim put od kuće do škole i područje ispred škole.

„Događa se u školi, u parku, na igralištu, u disku.“ (Ispitanik 9)

„Događa se ispred škole.“ (Ispitanik 11)

Samo dvoje ispitanika je uz već navedena mjesta navelo internet. I na potpitanje događa li se verbalno nasilje na tim mjestima bez prisutnosti nastavnika ili su oni prisutni, svi, osim jednog ispitanika su odgovorili da se uglavnom događa bez prisutnosti nastavnika. Međutim, nekoliko ispitanika navodi da i ako nastavnici budu prisutni, oni ne reaguju na verbalno nasilje jer ga ne shvaćaju kao nešto ozbiljno.

„U školi, izvan škole i preko interneta.“ (Ispitanik 5)

„U školi, na dvorištu i bez prisustva nastavnika.“ (Ispitanik 8)

„Na putu do kuće, na hodniku, rijetko budu prisutni nastavnici, ali ne reaguju baš jer misle da je to dječje.“ (Ispitanik 6)

10.1.2. Individua – žrtva, nasilnik, promatrač

Kategorija koja se odnosi na individuu sastoji se od 3 seta pitanja: za doživljeno nasilje (žrtva), počinjeno (nasilnik) i uočeno (promatrač). Na pitanja o doživljenom verbalnom nasilju 11 ispitanika je odgovorilo da je nasilje doživjelo ili ga doživljava, a

4 da nikada nisu bili izloženi nasilju. Dvije ispitanice i dva ispitanika koji nikada nisu bili izloženi nasilju pohađaju gimnaziju.

Pitanja za žrtvu su se odnosila na učestalost takvih događaja, osjećaje ispitanika, prijavu nasilja, reagiranje drugih učenika na nasilje koje mu se događalo te što on može napraviti kako bi zaustavio nasilje. Ispitanici su naveli da verbalno nasilje doživljavaju često te da se tada osjećaju loše, poniženo, tužno i posramljeno. Jedna ispitanica je izjavila da je čak molila mamu da je ne šalje u školu jer se osjećala užasno i strašno.

a) Verbalno nasilje doživljavam često i osjećam se tužno, posramljeno i poniženo.

„Jesam, ruganju i ismijavanju. Često se događalo, pogotovo 8. razred i početak 1. srednje. Bila sam ljuta, ali nije me bilo briga za to.“ (Ispitanik 3)

„Jesam. Češće se događalo. Poniženo, kao da ništa ne vrijedim, pokušao sam se promijeniti da me drugi prihvate.“ (Ispitanik 8)

„Da. Događalo se dosta često. Osjećala sam se posramljeno, tužno.“ (Ispitanik 10)

b) Verbalno nasilje doživljavam rijetko i osjećam se neprihvaćeno i poniženo.

„Jesam, drugi učenici su me vrijeđali i rugali mi se. Ali, to se događalo rijetko ako uzmemo u obzir vremensko razdoblje od jedne školske godine. Osjećala sam se loše i neprihvaćeno.“ (Ispitanik 1)

„Događalo se rijetko. Tada sam se osjećala poniženo i jadno.“ (Ispitanik 11)

Na pitanje tko je prema njima bio nasilan ispitanici odgovaraju:

a) grupa učenika

„To je činila grupa učenika iz drugih razreda.“ (Ispitanik 8)

„Grupa učenika me vrijeđa.“ (Ispitanik 12)

b) pojedinac

„Prema meni je bio nasilan pojedinac.“ (Ispitanik 1)

c) oboje

„Oboje, pogotovo grupa djevojčica zato što su se htjele dokazati pred drugima pa napadaju slabije.“ (Ispitanik 3)

„Nekad je to činio pojedinac, a nekad grupa.“ (Ispitanik 10)

Većina nije nikome rekla što im se događa. Neki nisu mislili da je to toliko važno, drugima je bilo neugodno razgovarati o tome, dok su treći mislili da nikoga ne zanima što se njima događa. Dvije ispitanice su rekle da njih baš briga što im drugi govore, da ih to ne dira i neka pričaju što žele.

a) Nisam nikome rekao/rekla jer nije toliko važno, bilo mi je neugodno razgovarati o tome ili nikoga ne zanima što se meni događa. Ovaj odgovor je navelo 7 ispitanika.

„Nisam nikome pričala o tome. Mislila sam da to nije toliko važno.“ (Ispitanik 1)

„Nisam nikome rekla. Bilo mi je neugodno razgovarati o tome.“ (Ispitanik 10)

„Nisam nikome rekla. Nitko ne sluša niti želi čuti.“ (Ispitanik 12)

b) Rekao/rekla sam mami ili najboljim prijateljicama. Dvije ispitanice su rekle roditeljima, jedan ispitanik i jedna ispitanica su rekli najboljim prijateljima.

„Rekla sam mami, ali nisam dozvolila do 6. razreda da kaže profesorici. Kasnije je profesorica pričala s tim osobama i rekla da je to samo ljubomora.“ (Ispitanik 6)

„Rekao sam najboljim prijateljicama. One su mi rekle da se ne brinem, da se ne moram obazirati na njih.“ (Ispitanik 8)

Nadalje, iskazuju da promatrači ili ne reaguju na viđeno verbalno nasilje (4 ispitanika) ili se smiju i podržavaju takve postupke (6 ispitanika), a samo poneki stanu u obranu svog prijatelja/prijateljice (1 ispitanik). Većina ispitanika navodi da promatrači ne čine ništa kako bi nasilje spriječili zbog straha da se i njima ne dogodi isto, a oni koji brane žrtvu su većinom njezini prijatelji, tako da je jasno, da ostali koji su prisutni opet ne čine ništa kako bi nasilje spriječili.

a) Promatrači se pasivno pridružuju nasilniku

„Ostali najčešće promatraju. Mislim da tako postupaju zbog straha da se to ne dogodi i njima.“ (Ispitanik 1)

„Nitko nije pretjerano reagirao, vjerojatno da zaštite sebe.“ (Ispitanik 10)

b) Promatrači se aktivno pridružuju nasilniku

„ Ostali su se smijali i nisu ništa poduzeli zato što su se bojali suprotstaviti ili im jednostavno nije bilo stalo.“ (Ispitanik 8)

„Normalno, jer misle da je to normalno i podržavaju to.“ (Ispitanik 12)

c) Promatrači brane žrtvu

„Oni koji su dobri sa mnom me brane, a drugi se smiju zato što im je to zanimljivo i nezreli su.“ (Ispitanik 3)

Na pitanje što oni sami mogu učiniti da spriječe nasilje nad sobom, neki odgovaraju da se mogu suprotstaviti, ali to u stvarnosti ne čine, dok drugi iskazuju da se ne treba obazirati i praviti se da ih to ne dira jer ne mogu ništa učiniti po tom pitanju.

a) Trebam se suprotstaviti nasilniku.

„Ja se mogu suprotstaviti, ali ne znam koliko bi to bilo uspješno.“ (Ispitanik 1)

„Reći im da prestanu, da pogledaju sebe i svoje mane.“ (Ispitanik 8)

„Treba imati svoj stav, kad nasilnik vidi da ti to ne smeta previše odustane.“ (Ispitanik 10)

b) Ne trebam se obazirati jer ne mogu ništa učiniti po tom pitanju.

„Ne trebam se obazirati, trebam se praviti da me to ne dira.“ (Ispitanik 3)

„Trebam riješiti sama sa sobom tko mi to kaže, ne dopustiti da me dira njeno mišljenje, ali jako se teško nositi s tim.“ (Ispitanik 6)

„ Ništa ne mogu učiniti po tom pitanju.“ (Ispitanik 12)

U setu pitanja vezanim uz počinjeno verbalno nasilje ispitanici su odgovarali jesu li to činili, zašto, sami ili u grupi s drugima, kako su se tada osjećali i kako su drugi učenici reagirali na njihovo nasilje. Rezultati pokazuju da je 9 ispitanika izjavilo da su bili počinitelji verbalnog nasilja, dok njih 6 nisu. Pošto se radi o samoprocjeni, moguće je da je broj onih koji su počinili nasilje veći jer neki nisu spremni priznati da su vršili nasilje. Većina je počinila nasilje u grupi s drugim učenicima jer su se tada osjećali sigurnije i uzvišenije, odnosno moćnije od drugih. Međutim, vrlo je zabrinjavajuće uočiti da nekoliko ispitanika to čini iz zabave, tj. oni te nasilne postupke ne smatraju nasiljem nego zabavom.

a) Verbalno nasilje sam činio/la u grupi s drugim učenicima.

„Jesam. Ismijavala sam druge i ogovarala ih. Kako bih se uklopila u društvo. Ali to je bilo rijetko, u skupini s drugim učenicima jer se tada osjećam sigurnije.“ (Ispitanik 1)

„Jesam, rugao sam se drugima, ali ništa ozbiljno da nekoga uvrijedim. Rijetko, ali najčešće u grupi s drugim učenicima.“ (Ispitanik 5)

„Da. Bilo mi je smiješno, na taj način sam se zabavljala. Često to radim, u grupi s drugim učenicima.“ (Ispitanik 9)

b) Verbalno nasilje sam činio/la sam/a.

„Da. Vrijeđala sam druge i rugala im se. Imala sam nekog razloga, bila sam u sukobu s nekim. To činim ponekad, uglavnom sama.“ (Ispitanik 3)

„Da. Bilo mi je smiješno. Sama ili ponekad u grupi.“ (Ispitanik 13)

Na pitanje kako se osjećaju kad se ponašaju na takav način i što poduzimaju drugi koji promatraju njihove postupke. Četiri ispitanika iskazuju da im je zabavno to činiti drugima jer na taj način privlače pažnju na sebe. Ovakav odgovor je očekivan jer se radi o srednjoškolcima koji sukladno teoriji mogu pribjegavati korištenju nasilnog ponašanja kako bi stekli status u vršnjačkoj grupi. Pet ispitanika navodi da im kasnije bude žao zbog takvog ponašanja jer ne bi htjeli da drugi to čine njima. Također, navode da drugi samo promatraju ili se smiju jer ih takvi postupci zabavljaju. Nijedan ispitanik nije naveo da promatrači stanu u obranu žrtve.

a) Osjećam se smiješno i zabavno mi je tako postupati prema drugima.

„Osjećam se zabavnim, smiješnim, na taj način privlačim pažnju. Ali i boljim od te osobe. Oni uz mene su se smijali, a drugi nisu ništa rekli.“ (Ispitanik 5)

„Da. Bilo mi je smiješno, na taj način sam se zabavljala. Često to radim, u grupi s drugim učenicima. Osjećam se uzvišeno, bolje od tih osoba. Drugi učenici se smiju, njih to zabavlja.“ (Ispitanik 9)

„Da. Jer su niža klasa od mene. Često, u grupi s drugim učenicima. Tada se osjećam sretno i ispunjeno. Drugi to podupiru.“ (Ispitanik 12)

b) Kasnije se osjećam loše zbog svojih postupaka.

„Kasnije se osjećam loše jer sam svjesna da radim ono što i meni smeta da drugi rade meni. Sjetim se sebe i svojih osjećaja. Ostali samo promatraju, ništa ne poduzimaju.“ (Ispitanik 1)

„Budem ljuta, ali kasnije mi bude žao, jer ipak nisam trebala tako postupiti. Drugi se smiju i gledaju.“ (Ispitanik 3)

„Osjećam se pomalo neugodno. Ostali ne reagiraju.“ (Ispitanik 15)

Ispitanici iskazuju da su u ulozi promatrača bili često (8), rijetko (6) i ponekad (1). Učenici koji su odgovorili često pohađaju tehničku školu, a oni koji su odgovorili rijetko gimnaziju. Pitanjima za promatrače ispituje se što čine kada vide verbalno nasilje, kako se osjećaju tada, tko je počinitelj nasilja. Također, ispituje se njihovo mišljenje o postupcima nastavnika i stručnih suradnika i što bi oni trebali činiti po pitanju verbalnog nasilja, ali i što bi oni kao promatrači mogli učiniti. Prema odgovorima ispitanika vidljivo je da najčešće samo promatraju verbalno nasilje jer se ne žele miješati kako oni ne bi imali problema. Samo dvoje ispitanika navodi da ponekad stane u obranu žrtve i to u slučaju ako se radi o njihovim bliskim prijateljima. Svi ispitanici se tada osjećaju loše i bespomoćno te žali žrtve, ali ipak nemaju hrabrosti ili volje za suprotstaviti se nasilniku.

a) Samo promatram, ne želim se miješati.

„Ponekad. Npr. zna se dogoditi vrijeđanje među učenicama zbog nekog dečka ili ismijavanje zbog neke situacije koja se dogodila. Ja samo promatram, neću se miješati jer me se ne tiče, nisu u pitanju bili moji prijatelji. Osjećam se loše, možda nemoćno, ali ponekad i ravnodušno ako u njemu sudjeluju učenici koji nisu moji prijatelji.“ (Ispitanik 1)

„Svaki dan. Ništa ne činim, ne da mi se petljati u njihova posla jer bi onda nastali problemi i za mene.“ (Ispitanik 3)

„Često. Ništa ne činim, ne bih se htio petljati u to da i meni ne bi rekli nešto protiv izgleda. Osjećam se loše, bespomoćno jer nisam dovoljno hrabar da im se suprotstavim.“ (Ispitanik 8)

„Skoro svaki dan. Maknem se u stranu, vjerojatno iz straha. Žao mi je osobe koja je podvrgnuta nasilju.“ (Ispitanik 10)

b) Ponekad stanem u obranu žrtve, većinom bliskih prijatelja.

„Rijetko u jednoj školskoj godini. Nekad se upletem u svađu i pokušam smiriti doživljaje. Osjećam se uplašeno, strah me da se i meni ne dogodi isto.“ (Ispitanik 7)

„Često. Ako je netko bliži, branim ga.“ (Ispitanik 14)

Na pitanje tko je najčešće počinitelj nasilja navode:

a) pojedinac

„Najčešće je u pitanju pojedinac koji mrzi tu osobu ili je ljubomoran na nju.“ (Ispitanik 1)

„Pojedinci zato što imaju problema s obitelji ili osobnih problema koje onda iskale na drugim učenicima.“ (Ispitanik 7)

b) grupa učenika

„Najčešće su to grupe učenika zato što se malo njih usude sami.“ (Ispitanik 5)

„Grupe učenika čine nasilje jer su tada jači.“ (Ispitanik 8)

c) oboje

„Nasilje vrše i pojedinci i grupe, ali više grupe cura zato što se povode jedna za drugom.“ (Ispitanik 3)

„Započne pojedinac, misli da će time postati popularniji, ali mu se uvijek netko priključi.“ (Ispitanik 10)

Također, smatraju da nastavnici/stručni suradnici ne čine dovoljno kako bi se nasilje suzbilo jer ih više zanima školski uspjeh učenika nego njihovi međusobni odnosi. Iako iskazuju da ne znaju što bi točno nastavnici trebali činiti da se nasilje u školi suzbije, za početak predlažu prestanak ignoriranja problema, provođenje anketa, razgovora, osnivanje grupa za učenike te uključivanje roditelja u razgovore o tom problemu.

a) Nastavnici ne čine dovoljno kako bi se verbalno nasilje u školi suzbilo.

„Nastavnici ne čine dovoljno kako bi se nasilje zaustavilo, njih zanima samo naš školski uspjeh, u ostalo se ne miješaju.“ (Ispitanik 1)

„Nastavnici ne čine dovoljno, zato što im je najlakše okreniti glavu od svega dok verbalno nasilje ne preraste u fizičko. Ne znam, kao prvo trebali bi ga prestati ignorirati.“ (Ispitanik 3)

„Ne, ne obraćaju toliko pozornost na međusoban odnos u razredu nego samo na ocjene. Provoditi više anketa, razgovora i češće nas pitati ima li problema u školi. Recimo, razgovori u manjim grupama učenika.“ (Ispitanik 7)

b) Nastavnici se trude suzbiti verbalno nasilje u školi.

„Nastavnici čine dovoljno da bi suzbili verbalno nasilje.“ (Ispitanik 5)

„Nastavnici se trude suzbiti nasilje, ali to nije dovoljno. Trebaju pozvati te osobe da ispituju zašto to rade, pružiti im psihološku pomoć kako bi se osjećali bolje, kako bi zaboravili na to. Treba ih uključiti u grupe s drugim učenicima, ali i potaknuti da se otvore roditeljima.“ (Ispitanik 8)

Važno je uočiti da ispitanici na pitanje što bi mogli učiniti kada prisustvuju verbalnom nasilju odgovaraju da trebaju zaustaviti nasilnike, ukazati im da krivo postupaju te pričati o tom problemu u školi. Također, iskazuju kako oni sami ne trebaju vrijeđati druge, ali u stvarnosti ništa od navedenog ne poduzimaju.

a) Trebam se suprotstaviti nasilniku.

„Ja se mogu se suprotstaviti nasilniku i pokušati mu objasniti da se ne može ponašati na takav način prema drugima.“ (Ispitanik 1)

„Ja mogu isticati kako to nije u redu i upozoravati osobe na to kako bi se one osjećale da netko njih ponizi.“ (Ispitanik 8)

b) Truditi se da ja ne vrijeđam druge.

„Mogu izbjegavati da ja vrijeđam i ne odgovaram na provokacije drugih, ali to neće puno pomoći da se nasilje smanji.“ (Ispitanik 3)

„Tako da ja ne vrijeđam nekoga i da ne prisustvujem verbalnom nasilju.“ (Ispitanik 5)

„Ja mogu pridonijeti suzbijanju nasilja pričanjem o tom problemu, odnosno ukazivati da su takvi postupci nasilje, a ne beznačajna stvar.“ (Ispitanik 10)

10.1.3 Obitelj (mikrosustav)

Kategorijom obitelj ispituje se žive li učenici u jednoroditeljskoj ili dvoroditeljskoj obitelji, imaju li braće i sestara, smatraju li da ih roditelji ponekad neopravdano kažnjavaju. Također, ispituje se jesu li roditelji zainteresirani za njihov školski uspjeh, poznaju li njihove prijatelje i razgovaraju li s njima o događajima u školi. Čak 12 ispitanika živi u dvoroditeljskoj obitelji, a samo 3 ispitanika u jednoroditeljskoj. Većina ispitanika (10) ima dvoje braće i sestara, a 2 ispitanika više od dvoje braće i sestara, ostali nemaju braće ili imaju jednog brata. Braća i sestre mogu biti zaštitni faktori doživljavanja i počinjenja verbalnog nasilja, jer se u komunikaciji s njima ispitanici uče prihvaćati različitosti, ali u njima pronalaze i podršku koja im pomaže nositi se s nasiljem ukoliko do njega dođe.

a) Dvorođiteljska obitelj i više braće i sestara.

„U dvorođiteljskoj. Imam dva starija brata.“ (Ispitanik 1)

„U dvorođiteljskoj. Imam dvije starije sestre.“ (Ispitanik 4)

„U dvorođiteljskoj. Da, petero braće i sestara, svi su stariji.“ (Ispitanik 8)

b) Jednoroditeljska obitelj bez braće i sestara ili samo jednim.

„U jednoroditeljskoj, s majkom. Nemam braću i sestre.“ (Ispitanik 7)

Ispitanici (11) izjavljuju da ih rođitelji ne kažnjavaju neopravđano, što je vrlo dobro i može upućivati na dobru komunikaciju s rođiteljima i shvaćanje da su poneku kaznu sami zaslužili svojim ponašanjem.

a) Rođitelji me ne kažnjavaju.

„Ne, ne kažnjavaju me. Uglavnom se oko svega dogovorimo.“ (Ispitanik 1)

„Ne. Sve bude opravđano, uzmu mi mobitel.“ (Ispitanik 10)

„Ne kažnjavaju me baš, a i kad to čine, s razlogom je, pravedni su.“ (Ispitanik 11)

b) Rođitelji me kažnjavaju.

„Ponekad, kako bi me zaštitili.“ (Ispitanik 9)

„Da, kažnjavaju me zbog ocjena.“ (Ispitanik 14)

Nadalje, skoro svi ispitanici (12) uglavnom ističu da njihove rođitelje zanima njihov školski uspjeh, da poznaju njihove prijatelje (14), iako nisu baš sve upoznali i da razgovaraju s njima o događajima u školi (13), iako najviše o ocjenama.

„Jesu, ali ne moram imati baš sve super ocjene, znaju da je gimnazija teška pa su zadovoljni ako nemam negativnih ocjena. Da, upoznali su one najbolje prijatelje, ne poznaju baš sve. Da, pitaju me o ocjenama, kako je bilo u školi.“ (Ispitanik 1)

„Da, zanimaju ih moje ocjene. Da, većinu prijatelja su upoznali. Ponekad razgovaraju sa mnom o događajima u školi, većinom o ocjenama.“ (Ispitanik 4)

„Da, provjerava gdje idem i uči sa mnom, ide na informacije češće. Da, upoznala je moje prijatelje. Da, ali prešutim joj neke prepirke ili svađe između nas, nemam joj potrebe o tome pričati.“ (Ispitanik 7)

„Da, ali ne traže puno od mene jer je gimnazija teška. Da, ali ne traže da ih sve upoznaju. Samo ne žele da se družim s osobama koje se drogiraju. Ponekad, pitaju me o prijateljima koji me vrijeđaju, ali nemam im dovoljno hrabrosti sve to priznati.“ (Ispitanik 8)

10.1.4. Škola (mikrosustav)

U kategoriji škola koja pripada mikrosustavu kao i obitelj, ispitanici su odgovarali na pitanja o prijavljivanju verbalnog nasilja u školi, nudi li škola pomoć žrtvama i o programima prevencije u njihovim školama. Najviše ispitanika (10) misli da učenici ne prijavljuju verbalno nasilje, dok 3 ispitanika misli da se nasilje prijavljuje i 2 rijetko.

a) Učenici ne prijavljuju verbalno nasilje.

„Ne prijavljuju. Ili smatraju da to nije toliko važno da bi nekome rekli što se događa ili se boje nasilnika.“ (Ispitanik 1)

„Ne prijavljuju. Zato što to svi rade i to nitko ne smatra nasilje.“ (Ispitanik 3)

„Ne. Boje se da ne nastane strka i da ih drugi ne ismijavaju da su kukavice i da se ne mogu nositi s tim.“ (Ispitanik 8)

b) Učenici prijavljuju verbalno nasilje.

„Rijetko, najčešće razrednicima jer su im oni najbliži u školi.“ (Ispitanik 2)

„Da, pedagogu i razredniku, možda ravnatelju.“ (Ispitanik 15)

Kao razloge neprijavljivanja navode da oni takve postupke ne smatraju nasiljem jer svi to rade ili pak strah da ih drugi ne bi smatrali kukavicama ili „cinkerima“. Također, što se tiče kažnjavanja nasilnika od strane osoba kojima se nasilje prijavi, 7 se ispitanika slaže da kazne ne postoje ili se baš i ne provode, te 8 ispitanika da su one samo u obliku opomene ili ukora.

a) Kazne ne postoje ili se ne provode

„Ne znam, mislim da kazne ne postoje. Za fizičko nasilje da, ali za verbalno nije još nitko bio kažnjen.“ (Ispitanik 1)

„Trebala bi se izreći opomena ili ukor, ali za verbalno nasilje to nitko nije dobio.“ (Ispitanik 3)

„Ne postoje baš neke kazne. Nisam čuo da je itko kažnjen.“ (Ispitanik 8)

b) Kazne postoje, na prijavu verbalnog nasilja poduzimaju se intervencije.

„Razrednici se obrate stručnim suradnicima za pomoć, a ako je neki veći problem pozovu i roditelje u školu. Rijetko se kažnjavaju nasilnici, rijetko netko djeluje.“ (Ispitanik 2)

„Da, pedagogu i razredniku, možda ravnatelju. Oni pokušavaju zaustaviti nasilje i kazniti nasilnike. Kazne su opomena, ukor i isključenje.“ (Ispitanik 15)

Ispitanici (10) iskazuju da programi prevencije postoje u njihovim školama, i da ih najčešće provode pedagozi i psiholozi na satima razredne zajednice u obliku radionica i predavanja. Također, mišljenja su da ti programi ne doprinose smanjenju verbalnog nasilja u školi. Nekolicina ističe da bi škole bile uspješnije u suzbijanju nasilja kada bi postrožile kazne za počinitelje istog.

a) Postoje programi prevencije, ali ne utječu na smanjenje verbalnog nasilja

„Da, pedagoginja uz pomoć radionica. Ne doprinose smanjenju nasilja. Ovisi od osobe do osobe. Mislim da bi „pravi“ nasilnici nastavili, dok bi oni koji su im se priklonili prestali.“ (Ispitanik 15)

„Da, provode ih psihologinja, ravnateljica i neki profesori, većinom pričaju o tome u obliku predavanja. Ne baš. Možda, jer uvijek postoji netko tko se protivi sistemu. Trebali bi se truditi iskorijeniti ga iz svoje okoline.“ (Ispitanik 10)

„Ponekad, provode ih profesori, najčešće su to predavanja i radionice. Ali ta tematika nikog ne zanima, zato i nije toliko zastupljena u školi. Više se vodi računa o školskom uspjehu. Ne doprinose.“ (Ispitanik 9)

„Postoje, provode ih pedagoginja i psiholog te razrednik na satu razredne zajednice, više u obliku predavanja. Ne u cijelosti, zato što to ne dopre do nasilnika i njegovih misli. Većinom imaju stav „što me briga što ti govoriš“.“ (Ispitanik 8)

b) Ne postoje neki konkretni programi prevencije

„Razgovara se o nasilju, ali nema nekih konkretnih programa prevencije. Pedagoginja s nama razgovara i provode se ankete. Ne može to utjecati na smanjenje nasilja, ali možda se netko „probudi“ ako riječi dopru do njega. Vjerojatno bi pomogli programi prevencije, možda bi uvidjeli da nasilje nije potrebno, da mogu iskoristiti energiju za nešto drugo. Trebalo bi se više pažnje pridavati usmjeravanju nasilnika na sport ili neke druge aktivnosti gdje će se osjećati korisno.“ (Ispitanik 2)

Na pitanje što škole mogu napraviti kako bi se uspješnije uključile u suzbijanje nasilja neki odgovaraju da treba uvesti strože kazne za nasilnike (3), većina ispitanika (6) smatra da se treba povećati broj seminara, radionica i predavanja, dok neki da ne znaju jer smatraju da se ne može puno toga učiniti po tom pitanju. Samo jedna ispitanica navodi da nasilnike treba potaknuti da se uključe u neke aktivnosti kao što je sport kako bi na pozitivan način usmjerili svoju energiju i kako bi se osjećali korisno.

a) Strože kazne

„Mislim da bi jedino trebala uvesti strože kazne.“ (Ispitanik 15)

b) Povećati seminare, radionice i predavanja na tu temu

„Trebali bi imati seminare koje će obrađivati učenici i onda raditi rasprave oko teme. Mislim da bi, jer bi neki shvatili da nemaju ništa od toga što vrijeđaju druge.“ (Ispitanik 9)

c) Ne znam, ne može se puno učiniti

„Ne znam, nisam razmišljao o tome. Ne, već sam rekao da ih ne zanima što stručne osobe govore, oni rade po svom.“ (Ispitanik 8)

Vrlo je zabrinjavajuće vidjeti kako ispitanici (8) izjavljuju da škole ne nude pomoć žrtvama nasilništva ili da oni za takvu pomoć nisu čuli. Dok ostalih sedam misli

da bi trebala postojati pomoć, ali nisu sigurni. Prema tome, ako im pomoć i zatreba, oni ne znaju kome se trebaju obratiti da bi ju dobili.

a) Škola nudi pomoć žrtvama nasilja

„Vjerujem da pomoć žrtvama postoji, možda neki razgovori s pedagogicom ili psihologom, ali ja nisam osobno čula da je netko tražio pomoć.“ (Ispitanik 1)

„Nisam informirana, ali mislim da postoji pomoć žrtvama u obliku psihološkog savjetovanja.“ (Ispitanik 9)

b) Škola ne nudi pomoć žrtvama nasilja

„Ne, školski psiholog samo predaje psihologiju, nisam sigurna da provodi ikakve savjetodavne razgovore s učenicima.“ (Ispitanik 3)

„Nema nikakve pomoći žrtvama.“ (Ispitanik 6)

Isto tako 7 ispitanika tvrdi da ne postoji suradnja škole i roditelja po pitanju verbalnog nasilništva. Dok 8 ispitanika ističe da škola roditelje poziva kada se problem već dogodi, umjesto da ih osvještava o prisutnosti takvog nasilja i mogućnosti da bilo koje dijete i u bilo kojem periodu postane žrtvom. Naime, iskazuju da je suradnja ostvarena samo na roditeljskim sastancima.

a) Ne postoji suradnja škole i roditelja

„Ne, škola roditelje informira jedino o ocjenama i kašnjenjima na nastavu.“ (Ispitanik 3)

„Ne postoji suradnja roditelja i škole, jedino ako se nasilje prijavi.“ (Ispitanik 6)

„Ne postoji suradnja s roditeljima, najčešće ih pozovu na sastanak kad se nešto dogodi.“ (Ispitanik 9)

b) Suradnja škole i roditelja postoji, ali samo na roditeljskim sastancima i kad se nasilje prijavi

„Postoji suradnja roditelja i škole, ali samo na roditeljskim sastancima. Škola ne čini ništa dok se ne dogodi nešto ozbiljnije, pa tek onda pozivaju roditelje.“ (Ispitanik 1)

„Suradnja s roditeljima je na roditeljskim sastancima, ali tek kad problem izbije.“ (Ispitanik 2)

10.1.5. Egzosustav

Peta kategorija se odnosi na egzosustav (medije i okolinu) s kojim je individua u interakciji. Istraživana su mišljenja ispitanika na koji način se u medijima koje koriste prikazuje verbalno nasilje, utječu li oni na smanjenje istog ili ga potiču i na koji način. Najviše ispitanika (11) je navelo internet kao medij koji najčešće koristi, a ostali su spomenuli televiziju i novine. Rezultati nisu iznenađujući jer učenici odrastaju u informatičkom dobu i kreću se unutar informatičkih prostora kojima vladaju bolje nego njihovi roditelji pa mogu bez nadzora činiti što žele. Mišljenja su da se u medijima ne prikazuju često teme vezane uz verbalno nasilje, ali kada se prikazuju, prikazuju se kao nešto loše.

a) Verbalno nasilje nije toliko zastupljeno u medijima

„Televizija i internet. U nekim medijima se uopće ne upozorava na to koliko bi trebalo.“ (Ispitanik 10)

„Internet. Slabo se o tome govori, samo ponegdje nađem na neki članak kojim se upozorava roditelje na vrijeđanje među vršnjacima i što poduzeti da se pomogne djetetu, te kako suzbiti to nasilje.“ (Ispitanik 3)

b) Verbalno nasilje se u medijima prikazuje kao nešto loše

„Koristim internet, mobitel, serije. Sami časopisi izlažu ljude verbalnom nasilju, internet je leglo nasilja, filmovi jedini možda upozoravaju na verbalno nasilje.“ (Ispitanik 14)

„Internet. Prikazuje se kao nešto loše što bi se trebalo prijaviti i sankcionirati kao što je ismijavanje slike komentarima ispod slike.“ (Ispitanik 8)

„Facebook, instagram, YouTube. Prikazuje se kao nešto loše što se ne bi trebalo događati nikome.“ (Ispitanik 6)

Ispitanici (7) ističu da mediji potiču verbalno nasilje jer nema nadzora nad onim što se može napisati niti cenzure vulgarnih komentara i psovki, no misle da ne mogu utjecati na njegovo smanjenje. Dva ispitanika misle da mediji ne potiču nasilje, niti imaju utjecaj na njegovo smanjenje. Dok četiri ispitanika misle da mediji potiču nasilje, ali također mogu utjecati na njegovo smanjenje.

a) Mediji potiču nasilje, ali ne mogu utjecati na njegovo smanjenje

„Da, potiču nasilje pogotovo Facebook. Preko poruka i komentara koji se mogu napisati. Ne utječu na smanjenje nasilja, najčešće se nešto dogodi na Facebooku i to se proširi.“ (Ispitanik 14)

„Da potiču verbalno nasilje, jer ne postoji zabrana za pisanje vulgarnih komentara i psovki na internetu i ispod slika. Ne mogu utjecati na smanjenje.“ (Ispitanik 8)

„Potiče, preko fejsa, nasilnik ima mogućnost da šalje uznemirujuće poruke žrtvi. Ne mogu, jer svi imaju pristup i osjećaju se moćno kada su daleko od žrtve.“ (Ispitanik 6)

b) Mediji ne potiču nasilje, ali ne mogu ni utjecati na njegovo smanjenje

„Ne potiču. Ali ne mogu ni utjecati ni na njegovo smanjenje jer sve dolazi iz kuće, tj. odgoja u obitelji.“ (Ispitanik 3)

c) Mediji potiču nasilje, ali mogu utjecati i na njegovo smanjenje

„Da, jer na neki način potiču to. Mogu tako da stave nekakve zakone.“ (Ispitanik 9)

„Da, mogućnošću postavljanja različitih slika koje se komentarima onda izruguju. Da, da se nedolični sadržaji ne objavljuju.“ (Ispitanik 11)

Na pitanje kakav stav njihova okolina, odnosno susjedstvo i lokalna zajednica imaju o verbalnom nasilju ispitanici su davali različite odgovore, najviše (6) ih je reklo da takve postupke smatraju svakodnevicom, odnosno da to ne vide kao nasilje i nešto na što se treba reagirati, dok je 4 ispitanika izjavilo da okolina podržava verbalno nasilje. Tri ispitanika iz tehničke škole su rekli da okolina ima negativan stav prema verbalnom nasilju. Dok su 2 ispitanika iz iste škole rekli da imaju normalan stav prema tome, što može značiti da ga ne smatraju nečim ozbiljnim, ili pak da ga smatraju nečim lošim pa su ti odgovori izuzeti iz analize.

a) Verbalno nasilje jer svakodnevicom i ne smatra se nasiljem

„Ne shvaćaju to ozbiljno, na njega ne treba reagirati. Zapravo ne shvaćaju takve postupke nasiljem.“ (Ispitanik 1)

„Navikli su da se svi vrijeđaju i ogovaraju, ako bi nekoga pitali rekao bi da to nije nasilje.“ (Ispitanik 3)

„Smatraju to svakodnevicom.“ (Ispitanik 7)

„Vjerojatno ne potiču nasilje među vršnjacima, ali nisam sigurna da neke postupke smatraju nasiljem.“ (Ispitanik 11)

b) Podržavaju verbalno nasilje

„Okolina to nasilje podržava.“ (Ispitanik 13)

c) Imaju negativan stav prema verbalnom nasilju

„Nasilje je loše. Ali svatko drugačije vidi nasilje.“ (Ispitanik 12)

„Uglavnom negativan.“ (Ispitanik 15)

10.1.6. Makrosustav

Zadnja kategorija u intervjuu za učenike bila je makrosustav. Makrosustav čine politika i kultura neke države u kojoj pojedinac živi. Tom kategorijom su ispitivana mišljenja učenika o provedbi preventivnih kampanja od strane Ministarstva znanosti,

obrazovanja i športa. Polovica ispitanika misli da se provode preventivne kampanje, ali nisu čuli za neku konkretnu, dok druga polovica misli da se ne provode.

a) Mislim da se provode preventivne kampanje, ali nisam siguran/na

„Da, ali ne znam sad neku konkretnu kampanju.“ (Ispitanik 1)

„Mislim da provodi, čula sam negdje, ali nisam vidjela u mojoj školi.“ (Ispitanik 3)

„Vjerojatno da, u obliku nekih radionica.“ (Ispitanik 6)

b) Ne provode se preventivne kampanje

„Ne, ne provode nikakve kampanje.“ (Ispitanik 11)

„Ne, ali ako provodi kampanje, nedovoljno je.“ (Ispitanik 14)

Također, ispitanicima je postavljeno pitanje organizira li Ministarstvo kakve obuke vezane za verbalno nasilje za nastavnike i stručne suradnike. Rezultati su slični kao i za prethodno pitanje, polovica ispitanika (8) izjavljuje kako vjeruje da se organiziraju obuke za nastavnike jer bi to bilo korisno, ali nisu baš sigurni, dok druga polovica (7) tvrdi da se ne organiziraju nikakve obuke.

a) Mislim da se organiziraju obuke, ali nisam siguran/na

„Mislim da organiziraju obuke, ali nisam upoznata s tim.“ (Ispitanik 2)

„Da, to je dio obrazovanja svakog profesora.“ (Ispitanik 3)

„Obuke za nastavnike vjerojatno organiziraju, ali nisam upoznata s tim.“ (Ispitanik 11)

b) Ne organiziraju se obuke

„Ne, ne organiziraju se obuke.“ (Ispitanik 14)

„Nisu organizirane obuke za nastavnike“ (Ispitanik 13)

Dobiveni su podaci o tome kako se u kulturi ispitanika gleda na učenika nasilnika i žrtvu te smatra li se verbalno nasilje sastavnim dijelom odrastanja. Ispitanici su podijeljeni oko stava o nasilniku, većina (10) misli da se na njega gleda kao na lošu

osobu s problemima u obitelji, te kao na osobu koju društvo osuđuje, dok drugi kažu da ga se gleda kao i sve ostale, kao normalu osobu, pa čak i „facu“ u društvu. Pet ispitanika koji su odgovorili da se na nasilnika gleda kao na normalnu osobu, tj. kao i na sve druge pohađaju tehničku školu. Moguće je da su takvog mišljenja jer nisu primijetili da je u njihovoj okolini nasilnik kažnjen za svoje postupke niti da je zbog toga odbačen od strane vršnjaka.

a) Nasilnik je loša osoba i osuđuju ga

„Izbjegava ga se, izoliraju ga, ne vole i ne poštuju.“ (Ispitanik 2)

„Kao na psihički nestabilnu osobu s problemima u obitelji i okolini.“ (Ispitanik 7)

„Osuđuje ga društvo.“ (Ispitanik 14)

b) Nasilnik je normalna osoba, ponekad i „faca“ u društvu

„Normalno. Nije stigmatiziran kao loš.“ (Ispitanik 12)

„Vršnjaci misle da je on faca.“ (Ispitanik 10)

Stavovi o žrtvi su podijeljeni, podjednak broj ispitanika (6) iskazuje da se žrtvu žali jer nije dovoljno jaka da se sama obrani, odbacuju ju te, dodatno izruguju (6) jer ju smatraju krivom za nasilje koje joj se događa. Ostala 3 ispitanika iskazuju da se na žrtve gleda kao i sve ostale.

a) Žale žrtvu

„Žali ga se, ali i ponekad smatra slabim jer se ne može sam obraniti.“ (Ispitanik 1)

„Sa sažaljenjem, jadan ovo ono.“ (Ispitanik 6)

„Vršnjaci misle da je jadan, odbacuju ga.“ (Ispitanik 10)

b) Dodatno se izruguju žrtvi

„Sama si je kriva što joj se to događa kad se ne zna izboriti za sebe.“ (Ispitanik 13)

„Sve ovisi od osobe do osobe, u nekim slučajevima su sami krivi za to što su žrtve.“ (Ispitanik 3)

„Kao da je uzrok nasilja u osobi koja nije ništa kriva.“ (Ispitanik 7)

Zabrinjavajuć je podatak da čak 13 ispitanika misli da se u njihovoj kulturi verbalno nasilje smatra sastavim dijelom odrastanja. Takav podatak može upućivati na to da je brojno doživljeno i počinjeno verbalno nasilje ostalo neprepoznato i zato su žrtve prepuštene same sebi kako bi se izborile da nasilje prestane. Zbog takvog stava društva žrtve same sebe mogu kriviti za verbalno nasilje koje im se događa. Nadalje, zato ga niti ne prijavljuju i ne dobiju potrebnu pedagošku i psihološku pomoć.

„Da, verbalnog nasilja će uvijek biti, više ili manje. Nije ozbiljno dok nema posljedica.“ (Ispitanik 2)

„Mislim da tako misli većina, smatraju da se na taj način dijete čeliči za život.“ (Ispitanik 10)

„Da, misle da se djeca trebaju sama nositi s tim kako bi se kasnije mogli oduprijeti drugim teškoćama, sve dok se takvo nasilje njima ne dogodi.“ (Ispitanik 13)

„Da, zato što je sveprisutno i pomaže u „očvršćavanju“ karaktera, dok zapravo ostavlja duboke rane na žrtvama.“ (Ispitanik 15)

10.2. Analiza intervjuja za nastavnike/stručne suradnike

Intervju sadržava pitanja o općem znanju o verbalnom nasilju, o prijavljivanju nasilja, programima prevencije i dodatnoj obuci ispitanika za postupanje u situacijama vršnjačkog nasilja. Rezultati pokazuju da nastavnici vrijeđanje, izrugivanje, ismijavanje i grube riječi smatraju oblicima verbalnog nasilja. Navode kako se ono često događa u samoj školi, na hodnicima pod odmorom ili poslije škole u odsutnosti nastavnika.

„Verbalno nasilje obuhvaća upućivanje ružnih riječi, izrugivanje, prijetnje i provociranje učenika. Vjerojatno se događa i u našoj školi, ali teško je reći u kojoj mjeri jer nemamo prijavljenih slučajeva. Vjerujem da povremeno većina učenika doživi verbalnu agresiju, a manji broj redovito i učestalo. Mislim da nije ograničeno mjestom, ali sigurno se događa pod odmorom ili izvan škole.“ (Ispitanik 2)

„Međusobno svađanje, grube riječi, izopćavanje, zafrkavanje i pogrдне riječi. Takvo nasilje se najčešće događa u odsutnosti nastavnika. Događa se pod odmorom, izvan škole, prije ili poslije dolaska u školu.“ (Ispitanik 4)

„Grube riječi, povišen ton, ismijavanje, omalovažavanje, izbjegavanje, šale na račun drugih i izrugivanje. Ali kod nas nema prijavljenog verbalnog nasilja. Vjerujem da se događa, ali ne u velikom intenzitetu. Svaki učenik drugačije reagira i može se netko osjetiti povrijeđenim, ali ne traje takvo ponašanje duži period. Događa se u učionicama i hodnicima.“ (Ispitanik 7)

„Vrijeđanje, ponavljanje za nekim tko nešto krivo kaže jer ne zna. Problem je prepoznati, ali i suzbiti nakon što se prepozna. Najčešće se događa u školi i pod nastavom došaptavanje.“ (Ispitanik 8)

Ispitanici smatraju da se verbalno nasilje u školi ne prijavljuje te kao razloge neprijavljivanja navode strah od još goreg nasilja, ali i sram priznanja da su žrtve te mišljenje da bi ih drugi mogli smatrati „cinkerima“. Nadaju se da će nasilje proći ako se povuku u sebe i ništa ne čine. Ispitanici koji su naveli da je bilo slučajeva prijave verbalnog nasilja su profesori s dužim radnim stažom u školi koji su bili i razrednici. S obzirom na to, moguće je da su učenici prijavili verbalno nasilje njima jer su u njih imali povjerenja.

a) Verbalno nasilje se ne prijavljuje zbog straha

„Iz osobnog iskustva znam da ne prijavljuju. Žrtvi možda bude i neugodno prijaviti, ali osjeća i strah od još većeg ruganja, nelagodu zbog mogućeg dodatnog stresa pa se povlači u sebe.“ (Ispitanik 3)

„Nisam čula da je netko prijavio nasilje u ovoj školi, ali ako prijavljuju, prijavljuju razrednicima. Zbog straha i sramote, ne kažu ni roditeljima. Ne žele izreći to

i nadaju se da će proći te da će im život kasnije biti lakši. Ne vjeruju da profesori mogu puno napraviti po tom pitanju i boje se da će biti izloženi gore nasilju.“ (Ispitanik 4)

b) Verbalno nasilje se prijavljuje rijetko, samo ako je ozbiljnije

„Uglavnom ne, jedino ako se nešto jako ozbiljno dogodi kao što je bio slučaj postavljanja plakata s ružnim riječima za jednu našu učenicu. Boje se, danas je sve na internetu, sve može biti gore ako se prijavi, a ovako može proći.“ (Ispitanik 5)

„Imao sam slučajeve, ali vrlo rijetko. Zato što je izdajica ako prijavi autoritetu, misle da će sami proći i da mogu riješiti problem, ali i nemaju povjerenja u odrasle u školi.“ (Ispitanik 6)

Ispitanici iskazuju da ukoliko dođe do prijave verbalnog nasilja onda sudionici istog razgovaraju s pedagogom i psihologom te se u školu pozovu njihovi roditelji.

a) Nakon prijave verbalnog nasilja sudionici nasilja razgovaraju s pedagogom, psihologom i roditeljima

„Mislim da se češće prijavljuje u osnovnoj školi, u srednjoj to više nose u sebi. Ako se prijavi, mislim da onda slijedi razgovor s pedagoginjom i obraćanje razredu, razgovor o posljedicama i na kraju razgovor s roditeljima djece.“ (Ispitanik 4)

„Onda se razgovaralo s učenicima o posljedicama koje takvi postupci nose. Takve stvari treba na vrijeme riješiti dok ne dovedu do nečeg goreg. Treba potražiti pomoć pedagoga i psihologa u takvim slučajevima. Pozivaju se i roditelji na razgovor u školu.“ (Ispitanik 5)

„Razgovarao sam s roditeljima i njihovim razrednikom. Ponavljalo se ruganje starijih učenika mlađem. U razgovoru su nasilnici banalizirali stanje, kao to je bila šala. Rečeno im je da će se poduzeti koraci za dobivanje kazne ukoliko se takvo ponašanje nastavi, ali se smirilo. (Ispitanik 6)

Što se tiče programa prevencije nastavnici navode da se ne provodi neki konkretan program vezan za verbalno nasilje ili vršnjačko nasilje općenito, nego se provode radionice o temama koje su na neki način povezane s nasiljem, a najčešće ih provode pedagoginja, psiholog i ponekad razrednik.

a) Ne provode se programi prevencije vezani uz verbalno nasilje, nego radionice na blisku tematiku

„Nismo baš fokusirani na neke određene programe što se tiče verbalnog nasilja, ali neke stvari koje obrađujemo imaju utjecaja i na tu tematiku. To su najčešće teme: asertivno komuniciranje, rješavanje sukoba, preveniranje agresije. Provode se radionice na ove spomenute teme.“ (Ispitanik 2)

„U sklopu preventivnog programa provode se radionice na satu razredne zajednice kojima obrađuju teme kao što je pozitivna slika o sebi, empatija, tolerancija, ljudska prava. Psiholog obrađuje teme kao što je aktivno slušanje, ali nema ciljanih skupina npr. s poremećajima u ponašanju. Kroz sate razredne zajednice u mjesecu borbe protiv ovisnosti provode se istraživanja. Prema planu i programu zdravstvenog odgoja razrednici provode više predavanja nego radionice.“ (Ispitanik 7)

„Da, obrađuju se teme o nenasilju u sklopu sata razrednika, tipovi nasilja među vršnjacima u školi i izvan škole. Da, radionice su u sastavu plana i programa zdravstvenog i građanskog odgoja. Te teme se obrađuju kroz teme društvenih predmeta (sociologija, psihologija i jezik).“ (Ispitanik 8)

Također, rezultati pokazuju da nastavnici/stručni suradnici ne uključuju roditelje u programe prevencije. Oni budu pozvani na razgovor u školu tek kada se nešto ozbiljnije dogodi. Međutim, pedagoginja je provodila radionice s roditeljima na temu roditeljskih stilova, pomoć djeci u učenju, ali ništa vezano uz verbalno nasilje. Ispitanici navode kako su roditelji više zainteresirani za uspjeh učenika nego na njihov odnos s prijateljima iz razreda.

a) Roditelji se ne uključuju u programe prevencije

„U ove programe ne uključujemo roditelje, ali u druge stručne teme koje nisu vezane za nasilje, više recimo za uspjeh u školi ili njihovo roditeljstvo uključujemo.“ (Ispitanik 2)

„Roditelji su uključeni u vijeće roditelja, ali često radi svoje promocije, nameću svoje teme, ne baš nasilje, više je naglasak na uspjehu, učenju i stipendijama.“ (Ispitanik 6)

„Roditelji ne sudjeluju zato što nema prijavljenih. S njima sam radila radionice o osvyješćivanju njihovih odgojnih stilova, ali nema ciljane prevencije. Osvyješćivali smo ih o zadirkivanju jedino. Više je naglasak na ulozi roditelja u učenju djeteta, o adolescenciji i zapošljavanju.“ (Ispitanik 7)

„Osobno nisam uključivala roditelje, jer nisam razrednik, ali možda pedagoginja provodi radionice.“ (Ispitanik 8)

Na pitanje jesu li prošli ikakvu obuku za postupanje u situacijama vršnjačkog nasilja skoro svi ispitanici navode da nisu prošli nikakvu formalnu obuku koja je organizirana na županijskoj ili državnoj razini, kao obuku navode neke predmete koje su slušali na fakultetu ili osobno iskustvo stečeno dugogodišnjim radom u školi.

a) Nisam prošao/la nikakvu obuku za postupanje u situacijama vršnjačkog nasilja

„Budući da još nisam bila razrednik, nisam imala nikakvu posebnu obuku za to, osim na fakultetu u raznim aktivnostima te iz teorije na predavanjima iz pedagogije.“ (Ispitanik 1)

„Ne, nisam. Bilo bi potrebno, općenito govoreći, ali mislim da u osnovnoj školi ima puno više problema ove tematike i drugim srednjim školama nego u samoj gimnaziji.“ (Ispitanik 2)

„Ne, ali mogu reći da sam obučena iskustvom stečenim tijekom rada, svašta sam doživljavala. Na jednom aktivu je bilo govora o verbalnom nasilju i nasilju preko interneta, ali sam nešto čitala i u časopisima stranog jezika.“ (Ispitanik 5)

„Ne, samo redovito stručno usavršavanje na županijskoj razini i u okviru toga povremeno se pokriva ta problematika, ali ne baš često.“ (Ispitanik 7)

11. Rasprava

Rezultati istraživanja pokazuju da ispitanici najčešće doživljavaju ogovaranje, a prijetnje nasiljem najrjeđe. Može se reći da su ovakvi rezultati očekivani s obzirom da je ogovaranje ponašanje koje većina ljudi prakticira. Zbog toga, ispitanici su spremniji

priznati da su i sami doživjeli takav oblik verbalnog nasilja. Iza ogovaranja, po učestalosti doživljavanja slijede širenje lažnih glasina, zadirkivanje, vrijeđanje i ismijavanje. Slični rezultati dobiveni su u istraživanju autorica Marušić i Pavin Ivanec (2008). Nazivanje pogrdnim imenima i različiti oblici vrijeđanja i ismijavanja pokazali su se najčešće, a prijetnje nasiljem najrjeđe doživljenim oblikom vršnjačkog nasilja. Međutim, treba napomenuti da je njihovo istraživanje provedeno na osnovnoškolskoj populaciji i uključivalo je sve vrste nasilja, a ne samo verbalno.

Jedan od ciljeva istraživanja bio je utvrditi razliku u doživljenom i počinjenom verbalnom nasilju s obzirom na spol. Rezultati pokazuju da se djevojčice i dječaci statistički značajno razlikuju u doživljenom ogovaranju i širenju lažnih glasina o njima. Međutim, kada se sagledaju sve tvrdnje o doživljenom verbalnom nasilju, rezultati analize varijance pokazuju da se djevojčice i dječaci statistički značajno ne razlikuju. Hipoteza H1 je odbačena. Iako brojna istraživanja (Puzić i sur., 2011) pokazuju postojanje razlike s obzirom na spol, treba naglasiti da su ona većinom provedena na osnovnoškolskoj populaciji u kojoj djevojčice češće doživljavaju i čine verbalno nasilje, a dječaci fizičko. Buljan Flander i sur. (2007) navode kako se broj nasilnih akcija s godinama smanjuje jer djeca uče socijalno prihvatljive oblike ponašanja. S obzirom da se fizičko nasilje smanjuje s dobi, moguće je da se ovaj sofisticiraniji način vršnjačkog nasilja povećava pa rezultati ovog istraživanja nisu iznenađujući.

Nadalje, utvrđeno je da ispitanici najčešće ogovaraju, a najmanje šire lažne glasine. Ogovaranje se može smatrati očekivanim rezultatom kao najčešći oblik verbalnog nasilja koji ispitanici čine. Naime, najlakše im je priznati da ogovaraju jer takvo ponašanje vrlo vjerojatno ne smatraju nasiljem. Važno je uočiti da su ispitanici skloni rjeđe sebe procijeniti kao nasilnike, nego kao žrtve. Budući da su rezultati dobiveni metodom samoprocjene moguće je da ispitanici nisu dovoljno objektivni. Može se dogoditi da su precijenili ili podcijenili učestalost doživljenog i počinjenog verbalnog nasilja. Drugi cilj istraživanja bio je provjeriti razlikuju li se dječaci i djevojčice u počinjenju verbalnog nasilja. Rezultati pokazuju da dječaci statistički značajno više vrijeđaju, dok djevojčice ogovaraju. No, uzevši u obzir rezultate svih tvrdnji o počinjenju verbalnog nasilja, nije dobivena statistički značajna razlika prema spolu na ovom uzorku. Hipoteza H2 je odbačena. Sukladno tome, spol se nije pokazao

značajnim prediktorom verbalnog vršnjačkog nasilja u istraživanju Velki i Vrdoljak (2013; Velki i Kuterovac Jagodić, 2015).

Budući da promatrači kao sudionici kruga nasilja imaju najveći utjecaj na suzbijanje vršnjačkog nasilja istraživanjem su prikupljeni podaci o učestalosti uočavanja i prijavljivanja viđenog verbalnog nasilja. Najviše ispitanika iskazuje da verbalno nasilje uočava rijetko ili ponekad. Međutim, zaustaviti nasilje isto tako pokušavaju rijetko ili ponekad. Postavljena hipoteza H3 kojom se pretpostavlja da nema razlike prema spolu kod uočavanja i prijavljivanja viđenog nasilja od strane promatrača, prihvaćena je. Budući da većina ispitanika verbalno nasilje pokušava zaustaviti rijetko ili ponekad, potrebno je shvatiti zašto to ne čine češće. Ispitanici smatraju da ništa ne mogu promijeniti, ne žele se miješati, ne smatraju takve postupke nasiljem ili pak misle da su ti učenici takve postupke sami zaslužili. Slični rezultati dobiveni su analizom intervjua učenika i nastavnika/stručnih suradnika. Ispitanici navode da samo promatraju nasilje. Iako se osjećaju bespomoćno i loše ne čine ništa jer se nemaju hrabrosti suprotstaviti nasilniku. Važno je primijetiti kako svi ispitanici smatraju da se trebaju suprotstaviti nasilniku, ukazati mu da krivo postupka i pričati o tom problemu u školi, ali kad do verbalnog nasilja dođe oni se povlače i ništa ne čine.

Najčešća mjesta na kojima se događa verbalno vršnjačko nasilje su sama škola i put do škole. Najmanje ispitanika navodi školski zahod što je sukladno istraživanju Livazović i Vranješ (2012). Također, analizom intervjua dobiveni su slični rezultati. Verbalno nasilje se događa u školi, na putu od kuće do škole i na području ispred škole. Iz rezultata istraživanja razvidno je kako su pojedinci statistički značajno češće počinitelji verbalnog nasilja u odnosu na grupe učenika što se razlikuje od rezultata dobivenih intervjuiranjem učenika. Naime, na pitanje tko čini verbalno nasilje ispitanici su odgovarali da ga započinje pojedinac, a onda mu se drugi pridruže. To pitanje se odnosilo na počinitelja koji ne mora nužno biti sam ispitanik. Međutim, na pitanje čini li ispitanik takvo nasilje sam ili u grupi s drugim učenicima većina je odgovorila u grupi s drugim jer se tada osjećaju sigurnije i moćnije. Ono se odnosilo na njih same pa je na takav odgovor mogla utjecati subjektivnost procjene. Lakše im je opravdati svoje postupke ako vjeruju da verbalno nasilje čine jer ga čine i drugi. Tako svoju odgovornost dijele s drugima.

Kao što je predviđeno hipotezom H4, rezultati istraživanja pokazuju da ispitanici ne prijavljuju doživljeno ili viđeno verbalno nasilje jer ne smatraju takve postupke nasiljem ili zbog straha da se i njima ne dogodi isto. Ukoliko se odluče prijaviti nasilje najčešće se obrate roditeljima, prijateljima i profesorima, a tek neznatan broj stručnim suradnicima i ravnatelju. Kada se nasilje prijavi te osobe razgovaraju sa sudionicima nasilja ili ne reaguju na nasilje. Takvi su podaci zabrinjavajući i ukazuju na jedan od razloga zbog kojega ispitanici ne prijavljuju nasilje, a to je vjerovanje da im odrasli ne mogu ili ne žele pomoći. Rezultati intervjua o razlozima neprijavlivanja verbalnog nasilja su sukladni rezultatima anketa. Ispitanici smatraju kako se kazne za nasilnike baš i ne provode. Vjeruju da su one u obliku opomene i ukora koji se češće dobiju za ozbiljnije nasilne postupke. Smatraju da ozbiljnijih posljedica za nasilnika nema što može biti jedan od skrivenih razloga neprijavlivanja verbalnog nasilja.

Nadalje, rezultati istraživanja pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika u počinjenju i doživljavanju verbalnog nasilja s obzirom na vrstu škole. Značajna razlika u počinjenju verbalnog nasilja dobivena je samo kod vrijeđanja i ogovaranja. Vrijeđanje češće čine učenici tehničke škole, dok ogovaraju učenici gimnazije na što može utjecati spolni sastav učenika. Naime, tehničku školu većinom pohađaju dječaci koji su prema prijašnjim rezultatima skloniji vrijeđanju, a gimnaziju djevojčice sklonije ogovaranju. Provedbom analize varijance utvrđeno je da se učenici gimnazije i tehničke škole statistički značajno razlikuju u doživljavanju verbalnog nasilja kod tvrdnji ogovaranja, prijetnja nasiljem i nazivanje pogrdnim imenima. Ogovaraju češće učenici gimnazije, dok učenici tehničke škole češće koriste prijetnje nasiljem i nazivanje pogrdnim imenima.

Analiza intervjua za učenike pokazala je da oni verbalnim nasiljem smatraju vrijeđanje, izrugivanje, ismijavanje i nazivanje pogrdnim imenima. Nijedan ispitanik nije naveo da se takvo ponašanje mora ponavljati, niti da između sudionika postoji različit omjer snaga. Budući da smatraju kako u verbalnom nasilju sudjeluju vršnjaci, ne razlikujući njihove uloge u tome, jasno je da nisu dovoljno upućeni u tematiku verbalnog vršnjačkog nasilja. Zbog toga postoji mogućnost da su neki postupci verbalnog nasilja ostali neprepoznati. Slične odgovore daju i nastavnici/stručni suradnici, uz dodatak da nema prijavljenog nasilja u njihovoj školi i da se najčešće

dogada u njihovoj odsutnosti. Također, vjeruju da se događa, ali ne u velikom intenzitetu, što je vrlo zabrinjavajuće jer i manji oblici nasilja mogu prerasti u teže oblike ako ih se ne shvati ozbiljno. Učenici mogu pomisliti da su takvi postupci uredu jer ih nitko ne upozorava da je to neprimjereno ponašanje kojim povređuju drugu osobu.

Žrtve verbalnog nasilja iskazuju da se osjećaju loše, neprihvaćeno, bezvrijedno, posramljeno i tužno. Slične osjećaje navode Sullivan i sur. (2004) i Bilić i sur. (2012) koji kažu da se žrtve smatraju bezvrijednima, bespomoćnima, često su tužne i neraspoložene. Verbalno nasilje većinom nisu nikome prijavili što je sukladno rezultatima anketnog istraživanja. Kao razloge neprijavljivanja navode mišljenje da nikoga ne zanima što im se događa, da im je neugodno o tome razgovarati ili pak misle da ti postupci nisu toliko važni. Također, Coloroso (2004) kao razloge neprijavljivanja navodi sram, strah od osвете, uvjerenje da im nitko ne može i ne želi pomoći te da je cinkanje loše. Ispitanici iskazuju da promatrači ili ne reagiraju na nasilje ili se smiju i podržavaju ga. Rezultati su vrlo zabrinjavajući s obzirom da se u literaturi navodi da su oni skupina koja najviše utječe na nastavak ili prestanak nasilja. Ne čineći ništa kako bi ga zaustavili oni nasilje dovode na razinu normalne pojave u školi.

Ispitanici koji su činili nasilje navode da su se tada osjećali uzvišenije od drugih, da im je to zabavno i smiješno te da na taj način privlače pažnju drugih. Takvi rezultati se mogu objasniti željom za dokazivanjem i pripadanjem nekoj vršnjačkoj grupi. Koristeći se nasilnim oblicima ponašanja dokazuju se vršnjacima i stječu poštovanje i status u novoj sredini, srednjoj školi, što je u skladu s hipotezom homofilije.

Većina ispitanika živi u dvoroditeljskoj obitelji i ima dvoje ili više braće i sestara što se prema literaturi smatra zaštitnim faktorom koji doprinosi smanjenju rizika za pojavu vršnjačkog nasilja (Bašić, 2000). Rezultati istraživanja Velki i Kuterovac Jagodić (2015) pokazuju kako se verbalno nasilje prema drugoj djeci može predvidjeti na temelju starije dobi djeteta, nepotpune obitelji, više roditeljskog kažnjavanja i slabijeg roditeljskog nadzora, međutim broj braće i sestara nije se pokazao značajnim prediktorom počinjenja vršnjačkog nasilja. Nadalje, ispitanici iskazuju da ih roditelji ne kažnjavaju neopravdano te da ih zanima njihov školski uspjeh koji je i najčešća tema razgovora o događajima u školi. Također, vidljivo je da roditelji poznaju njihove prijatelje, ali samo one najbolje. U literaturi se navodi da su se roditeljsko kažnjavanje i

slab nadzor pokazali značajnim prediktorima verbalnog vršnjačkog nasilja (Velki i Kuterovac Jagodić, 2015). Međutim, usporedba rezultata nije u potpunosti moguća jer je to istraživanje provedeno na osnovnoškolskoj populaciji i uključivalo je i tjelesno vršnjačko nasilje.

Što se tiče programa prevencije ispitanici su podijeljenih mišljenja. Neki ističu da ih provode pedagoginja, psiholog i ponekad razrednici na satu razredne zajednice. Ti programi su u vidu radionica i predavanja s tematikom nasilja. Dok drugi ispitanici navode da nema nekih konkretnih programa prevencije, nego se samo razgovara o nasilju među vršnjacima, ali ta tema nije toliko zastupljena. Međutim, mišljenja su da oni ne doprinose smanjenju nasilja među vršnjacima jer ne dopiru do nasilnika. Smatraju da bi se više postiglo kada bi učenici održavali radionice i seminare na tu temu ili ukoliko bi škola postrojila kazne. Također, nastavnici/stručni suradnici navode da se u njihovim školama ne provodi neki konkretan program prevencije verbalnog nasilja, ali se provode radionice o temama koje su na neki način povezane s nasiljem.

Većina ispitanika iskazuje da škole ne pružaju pomoć žrtvama verbalnog nasilja ili oni nisu čuli za takvu pomoć. Rezultati pokazuju da ne postoji suradnja škole i roditelja po pitanju verbalnog nasilja, nego se roditelji pozivaju tek kada se problem dogodi. Slični rezultati dobiveni su i analizom intervjua nastavnika/stručnih suradnika. Pedagoginje su navele da se provode radionice s roditeljima na kojima se obrađuju teme vezane uz roditeljstvo i pomoć djeci u učenju. Međutim, nastavnici ističu da su roditelji više zainteresirani za školski uspjeh učenika nego za njihov odnos s prijateljima. Takav rezultat je očekivan s obzirom da se radi o srednjoškolcima, no vrlo zabrinjavajući jer škola, ni roditelji nisu osviješteni da se takvo nasilje može dogoditi bilo kojem djetetu i u bilo kojem periodu. Ne može se očekivati učinkovito suzbijanje verbalnog nasilja kad odrasli djeci ne ukazuju da je to nepoželjno ponašanje, niti razgovaraju s njima o odnosima s vršnjacima, nego ih samo zanima njihov školski uspjeh.

Ispitanici navode da se u njihovoj okolini (susjedstvo i lokalna zajednica) verbalno nasilje ne shvaća ozbiljno jer se takvi postupci smatraju svakodnevicom. Rezultati su isti i za makrosustav (kulturu i državnu politiku). Verbalno nasilje smatra se sastavnim dijelom odrastanja u kojem se djeca trebaju izboriti sama za sebe. Stavovi vezani uz nasilnika su podijeljeni. Neki misle da ga drugi vide kao lošu osobu te da ga

društvo osuđuje, dok drugi smatraju da nije stigmatiziran, nego čak viđen kao „faca“. S druge strane žrtvu se žali, smatra ju se krivom za nasilje koje doživljava jer nije dovoljno jaka da se obrani. Dodatno ju se izruguje i odbacuje. Zbog toga verbalno nasilje može ostati neprepoznato, a žrtve ga neće prijaviti jer krive sebe za ono što im se događa.

Ispitanici su mišljenja da Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa provodi kampanje protiv nasilja, ali za neku konkretnu nisu čuli. Također, smatraju da se ne organiziraju obuke za nastavnike/stručne suradnike, ali da bi to bilo korisno. Sami nastavnici/stručni suradnici iskazuju slično, nisu prošli nikakve formalne obuke, ali navode neke predmete koje su slušali na fakultetu ili osobno iskustvo stečeno dugogodišnjim radom.

12. Zaključak

Verbalno vršnjačko nasilje najčešći je oblik nasilja koji čine dječaci i djevojčice. Sofisticiranije je od drugih oblika nasilja zbog čega se teško prepoznaje i suzbija. Ne ostavlja tjelesno vidljive posljedice pa često biva zanemareno od strane odraslih osoba. No, ipak ostavlja brojne druge posljedice na žrtvu kao i ostali oblici vršnjačkog nasilja. U njega se ubrajaju postupci kao što je: vrijeđanje, zadirkivanje, ismijavanje, ogovaranje, širenje lažnih glasina, prijetnje nasiljem, iznuđivanje novaca, nazivanje pogrdnim imenima i sl. S obzirom da je vršnjačko nasilje na svom vrhuncu između završnog razreda osnovne škole i početka srednje škole vrlo je važno posvetiti se prevenciji jer se ta učenička populacija nalazi u razdoblju adolescencije što može pospješiti pojavu vršnjačkog nasilja. Naime, u tom razdoblju, djeci su najvažniji socijalizacijski faktori upravo njihove vršnjačke grupe. One mogu djelovati pozitivno na pojedinca jer se u njima izgrađuje povjerenje, prijateljstvo i vrlo često intimni odnosi. Međutim, mogu djelovati i negativno jer vrše pritisak na dijete da se ponaša na određen način bez obzira je li to ponašanje u skladu s njegovim stavovima i željama. Kako bi steklo određen status u grupi, poštovanje i popularnost, dijete može pribjeći korištenju nasilnih metoda.

Budući da u vršnjačkom nasilju ne sudjeluju samo nasilnik i žrtva, nego vrlo veliku ulogu imaju i promatrači, uzroci njegovog nastanka više se ne traže samo u nasilniku i žrtvi kao pojedincima. Istraživanju tog široko raširenog problema, sve češće se pristupa kroz teoriju Bronfenbrennerovog ekološkog modela. Prema njoj se vršnjačko nasilje može objasniti rizičnim i zaštitnim čimbenicima koji proizlaze iz međusobnog izravnog ili neizravnog djelovanja nekoliko sustava koji okružuju dijete. Ti sustavi su: mikrosustav u koji pripada obitelj i škola, mezosustav koji povezuje interakcije obitelji, škole i vršnjaka, egzosustav (susjedstvo i mediji) te makrosustav (državna politika i kultura).

Istraživanjem verbalnog vršnjačkog nasilja u srednjim školama grada Vinkovaca utvrđeno je da ne postoji statistički značajna razlika s obzirom na spol kod doživljavanja vršnjačkog nasilja. Međutim, utvrđeno je da djevojčice statistički značajno više ogovaraju i šire lažne glasine u odnosu na dječake. Iako se ni vršenje verbalnog nasilja ne razlikuje s obzirom na spol, rezultati pokazuju da dječaci statistički značajno više vrijeđaju, a djevojčice ogovaraju. Verbalno vršnjačko nasilje najčešće se događa u samoj školi, na putu do škole ili ispred škole bez prisutnosti odraslih osoba. Vrlo je zabrinjavajuće što ispitanici iznose da verbalno nasilje vrši pojedinac kojemu se drugi pridruže jer to upućuje da oni uzroke nasilja vide u pojedincu, a ne u okolini koja na njega utječe.

Verbalno nasilje se ne prijavljuje odraslim osobama u školi zbog toga što se takvo ponašanje ne smatra nasiljem, zbog straha ili želje da ne ispadnu kukavice i cinkeri pred vršnjacima. Zabrinjavajuće je to što čak i nastavnici/stručni suradnici izjavljuju da se nasilje prijavljuje tek kada se dogodi nešto ozbiljnije. Smatraju da verbalno nasilje, koje se može bitno događati u njihovim školama, nije velikog intenziteta. Zapravo, takve postupke smatraju svakodnevicom i sastavnim dijelom odrastanja. Sličnog su mišljenja sami učenici i njihova okolina. Stoga nije iznenađujuće što se u školama ne provode preventivni programi vezani uz verbalno nasilje jer ono nije shvaćeno kao problem koji utječe na sve prisutne u školskom sustavu. Zbog nezainteresiranosti nastavnika i roditelja za bilo što osim za školski uspjeh djece, ne ostvaruje se njihova međusobna suradnja potrebna kako bi se osvijestili o problemu verbalnog nasilja koji može utjecati na bilo koje dijete i u bilo kojem periodu.

Rezultati pokazuju da se verbalno nasilje u srednjim školama događa i čini rijetko. Na takav rezultat, s jedne strane, mogu utjecati zaštitni čimbenici kao što su život u dvoroditeljskoj obitelji ili više braće i sestara te roditeljsko kažnjavanje. Ali, s druge strane, i neprepoznavanje pojedinih ponašanja kao oblika verbalnog nasilja. Osim što uzorak nije reprezentativan, otežana je usporedba s rezultatima ostalih istraživanja zbog razlika u operacionalizaciji vršnjačkog nasilja i populaciji na kojoj su se istraživanja provodila. Zbog toga se smanjuje mogućnost generalizacije rezultata. Nadalje, neki podaci su dobiveni metodom samoprocjene ispitanika, na što je mogla utjecati njihova subjektivnost. Moguće je da su neke događaje podcijenili ili precijenili. Bilo bi vrlo korisno istraživanje provesti na istom uzorku, nakon provedbe nekog programa prevencije verbalnog vršnjačkog nasilja. Potrebno je vidjeti hoće li to utjecati na prepoznavanje možda do sada neprepoznatih oblika verbalnog nasilja. Hoće li se povećati broj prijavljenog nasilja zbog utjecaja na osjetljivost promatrača i samih žrtava na takve postupke ili će situacija ostati ista.

13. Literatura

Ajduković, M. (2000) Ekološki multidimenzionalni pristup sagledavanju činitelja rizika i zaštite u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J., Janković, J. ur., *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, str. 47-62.

Bašić, J. (2000) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži: teorijsko motrište. U: Bašić, J., Janković, J., ur., *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, str. 31-46.

Bašić, J. i Ferić, M. (2004) Djeca i mladi „u riziku“ i rizična ponašanja. U: Bašić, J., Koller Trbović, N. i Uzelac, S., ur., *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Zagreb: Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet, str. 57-71.

Bilić, V. (2013) Uloga percepcije socijalne nepravde i brižnosti u predviđanju viktimizacije i počinjenja fizičkog i verbalnog nasilja među učenicima. *Pedagoška istraživanja*, 10(2), str. 219-239.

Bilić, V. i sur. (2012) *Nasilje nad i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Budić, S. (2014) *Povezanost poremećaja u ponašanju i roditeljskih poruka mladih u Vinkovcima*. Diplomski rad. Orašje: Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru.

Car, S. (2013) Adolescencija 21. stoljeća: društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi. *Pedagoška istraživanja*, 10(2), str. 285-294.

Coloroso, B. (2004) *Nasilnik, žrtva i promatrač*. Zagreb: BIOS.

Buljan Flander G., Durman Marijanović Z., Ćorić Špoljar R. (2007) Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi. *Društvena istraživanja*, 1-2 (87-88), str. 157-174.

Černi Obrdalj, E. i sur. (2010) Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama Bosne i Hercegovine. *Društvena istraživanja*, 3(107), str. 561-575.

Đuranović, M. (2014) Rizično socijalno ponašanje adolescenata u kontekstu vršnjaka. *Školski vijesnik*, 63(1-2), str.119-132.

Field, E.M. (2004) *Živjeti bez nasilja*. Zagreb: Naklada Kosinj.

Graovac, M. (2010) Adolescent u obitelji. *Medicina fluminensis*, 46(3), str. 261-266.

Janković, J. (2000) Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži. U: Bašić, J., Janković, J., ur., *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, str. 81-83.

Janković, J. (2012) *Plodovi roditeljskih poruka*. Zagreb: Etcetera.

Klarin, M., Matešić, S. (2014) Vršnjačko nasilje među adolescentima u kontekstu roditeljskog ponašanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50 (1), str. 81-92.

Lebedina-Manzoni, M.; Ricijaš, N. (2013) Obilježja mladih s obzirom na podložnost vršnjačkom pritisku. *Kriminologija i socijalna integracija*, 21(1), str. 29-39.

Livazović, G.; Vranješ, A. (2012) Pedagoška prevencija nasilničkog ponašanja osnovnoškolaca. *Život i škola*, 58(27), str. 55-76.

Marušić, I., Pavin Ivanec, T. (2008) Praćenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama: spolne razlike u učestalosti i vrstama nasilnog ponašanja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15(1), str. 5-19.

Meščić-Blažević, Lj. (2007) Pedagoška prevencija poremećaja u ponašanju adolescenata. *Pedagogijska istraživanja*, 4(2), str. 301-308.

Nikčević-Milković, A. i sur. (2013) Nasilje među vršnjacima-postoji li razlika u gradskim, prigradskim i seoskim sredinama? *Journal for Pedagogical Theory and Practice*, 62(2-3), str. 1-20.

Olweus, D. (1998) *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.

Profaca, B., Puhovski S., Mrđen J. (2005) *Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece Grada Zagreba.

Prpić, I. (2006) Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Annual of Social Work*, 13(2), str. 315-330.

Program prevencije vršnjačkog nasilja „Za sigurno i poticajno okruženje u školama“ (2010), Ured UNICEF-a za Hrvatsku.

Puzić, S. i sur. (2011) Školska klima i sukobi u školi. *Sociologija i prostor*, 191(3), str. 335-358.

Rajhvajn Bulat, L., Ajduković, M. (2012) Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21(1), str. 167-194.

Sesar, K. (2011) Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), str. 497-526.

Sladović, B. (2000) Subjektivni stres u dječjem domu i strategije suočavanja kao činitelji rizika i zaštite za pojavu poremećaja u ponašanju U: Bašić, J., Janković, J. ur., *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, str. 135-148.

Sullivan, K. i sur. (2004) *Bullying in Secondary Schools*. London: SAGE Publications.

Urbanac, K. (2000) Kvaliteta doživljaja vlastitih sposobnosti kao zaštitni čimbenik u procesu odrastanja i sazrijevanja U: Bašić, J., Janković, J., ur., *Rizični i zaštitni čimbenici u razvoju poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Zagreb: Povjerenstvo vlade RH za prevenciju poremećaja u ponašanju djece i mladeži i zaštitu djece s poremećajima u ponašanju, str. 84-98.

Vejmelka, L. (2013) Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(2), str. 215-240.

Velki, T., Vrdoljak, G. (2013) Uloga nekih vršnjačkih i školskih varijabli u predviđanju vršnjačkog nasilnog ponašanja. *Društvena istraživanja*, 22(1), str. 101-120.

Velki, T., Ozdanovac, K. (2014) Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije. *Školski vijesnik*, 63(3), str. 327-352.

Velki, T., Kuterovac Jagodić, G. (2014) Individualni i kontekstni činitelji dječjeg nasilničkog ponašanja prema vršnjacima. *Ljetopis socijalnog rada*, 21(1), str. 33-64.

Zloković, J. (2004) Nasilje među vršnjacima – problem obitelji, škole i društva. *Pedagoška istraživanja*, 1(2), str. 207-220.

Zrilić, S. (2006) Sudionici u krugu školskog nasilja-nasilnik, žrtva i promatrač. *Magistra ladertina*, 1(1), str. 49-57.

14. Prilozi

14.1. Prilog 1

Verbalno nasilje među srednjoškolcima

1. Koju školu pohađaš?

2. Koji razred pohađaš?

3. Koliko imaš godina?

4. Spol: M Ž

5. Drugi učenici su me vrijeđali.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
6. Drugi učenici su me zadirkivali.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
7. Drugi učenici su me ismijavali.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
8. Drugi učenici su me ogovarali.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
9. Drugi učenici su širili lažne glasine o meni.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
10. Drugi učenici su mi prijetili nasiljem.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
11. Drugi učenici su od mene iznuđivali novac.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK

12. Drugi učenici su me nazivali pogrđnim imenima.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
--	-------	---------	---------	-------	--------

13. Vrijeđao/la sam druge učenike.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
14. Zadirivao/la sam druge učenike.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
15. Ismijavao/la sam druge učenike.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
16. Ogovarao/la sam druge učenike.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
17. Širio/la sam lažne glasine o drugima.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
18. Prijetio/la sam nasiljem drugima.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
19. Iznuđivao/la sam novac od drugih.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
20. Nazivao/la sam druge učenike pogrđnim imenima.	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK

21. Gdje se najčešće takvo nasilje događalo?

- a) u školi
- b) na putu do škole
- c) u školskom zahodu
- d) u školskom hodniku
- e) u učionici
- f) na školskom igralištu
- g) na autobusnoj ili željezničkoj stanici

h) drugo _____

22. Verbalno nasilje su činili:

- a) pojedinci
- b) grupa učenika.

23. Jesi li kome prijavio da je nad tobom vršeno verbalno nasilje? DA NE

24. Ako jesi, kome si prijavio?

- a) profesorima
- b) pedagogu
- c) psihologu
- d) ravnatelju
- e) roditeljima
- f) braći i sestrama
- g) prijateljima
- h) nekom drugom _____

25. Ako nisi, zašto nisi prijavio?

- a) zbog straha
- b) ne smatram takve postupke nasiljem
- c) nešto drugo _____

26. Što odrasle osobe u školi čine kad im se prijavi verbalno nasilje?

- a) ne reagiraju na nasilje
- b) razgovaraju sa sudionicima nasilja
- c) kazne nasilnika
- d) provode radionice o nasilju
- e) nešto drugo _____

27. Koliko često vidiš nasilno ponašanje u školi?	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
28. Koliko često ostali učenici pokušavaju zaustaviti nasilje?	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK
29. Koliko često ti pokušavaš zaustaviti nasilje?	NIKAD	RIJETKO	PONEKAD	ČESTO	UVIJEK

30. Ako ne pokušavaš zaustaviti verbalno nasilje, zašto?

- a) zbog straha
- b) ne mogu ništa promijeniti
- c) smatram da su ti učenici to zaslužili
- d) nešto drugo _____

14.2. Prilog 2

1. Spol?
2. Koliko imaš godina? I koju školu pohađaš?
3. Prema tvom mišljenju što je verbalno nasilje među vršnjacima? Koji su to postupci?
4. Tko sve sudjeluje u verbalnom vršnjačkom nasilju?
5. Gdje se verbalno nasilje najčešće događa?

Individua

Žrtva

6. Jesi li ikad bio/la izložen/a ismijavanju, ruganju, vrijeđanju ili širenju glasina o tebi?
7. Koliko često se to događalo ili se događa?
8. Kako si se tada osjećao/la?
9. Tko je prema tebi bio/la nasilan/a (pojedinaac ili grupa učenika)?
10. Jesi li nekome rekao/la što ti se događa? Kome? Kako su reagirali?

11. Ako nisi rekao/la, koji je razlog tome?
12. Kako drugi učenici reagiraju na verbalno nasilje? Što misliš zašto?
13. Što ti možeš učiniti da zaustaviš verbalno nasilje nad sobom?

Nasilnik

14. Jesi li ti nekad ismijavao/la, vrijeđao/la druge ili im se rugao/la i širio/la glasine o njima?
15. Ako jesi, zašto?
16. Koliko često to radiš? Sam/a ili u grupi s drugim učenicima?
17. Kako se osjećaš kada se na taj način ponašaš prema drugima?
18. Kako drugi učenici reagiraju na tvoje ismijavanje, vrijeđanje, ruganje ili širenje glasina o nekome?

Promatrač

19. Koliko često u školi ili oko nje svjedočiš verbalnom nasilju nad učenicima? Kakvi su to postupci?
20. Što tada činiš? Zašto tako postupaš?
21. Kako se osjećaš kada prisustvuješ verbalnom nasilju?
22. Tko najčešće vrši nasilje, pojedinci ili grupe učenika? Što misliš zašto?
23. Smatraš li da stručni suradnici i nastavnici u školi čine dovoljno kako bi se nasilje zaustavilo?
24. Ako misliš da ne čine, što bi prema tvom mišljenju trebali činiti kako bi se nasilje suzbilo?
25. Na koji način ti možeš pridonijeti suzbijanju verbalnog nasilja u školi?

Obitelj (mikrosustav)

26. Živiš li u jednoroditeljskoj ili dvoroditeljskoj obitelji?
27. Imaš li braće i sestara? Koliko? Jesu li stariji ili mlađi?
28. Smatraš li da te roditelji u nekim situacijama neopravdano kažnjavaju? I na koji način to rade?

29. Jesu li tvoji roditelji zainteresirani za tvoj školski uspjeh?
30. Zanima li ih s kim se družiš? I jesu li upoznali tvoje prijatelje?
31. Razgovaraju li s tobom o događajima u školi?

Škola (mikrosustav)

32. Što misliš prijavljuju li učenici vršnjačko nasilje u školi? Kome?
33. Ako prijavljuju, kako te osobe reagiraju? Što čine tada?
34. Ako ne prijavljuju, što misliš zašto ne prijavljuju?
35. Postoje li kazne za nasilnike? Koje?
36. Nudi li škola pomoć žrtvama nasilništva i na koji način?
37. Provode li se u vašoj školi programi prevencije vršnjačkog nasilja? Ako se provode, tko ih provodi i na koji način? Ako se ne provode, što misliš zašto?
38. Prema tvom mišljenju dopridonose li ti programi smanjenju nasilja u školama?
39. Prema tvom mišljenju na koji bi se način škola trebala uključiti u suzbijanje nasilja među vršnjacima?
40. Misliš li da bi provođenje programa prevencije utjecalo na smanjenje verbalnog nasilja u školama? Zašto?
41. Postoji li suradnja škole i roditelja? Što škola čini kako bi osvijestila roditelje na probleme vršnjačkog nasilja?

Mediji i okolina (egzosustav)

42. Koje medije najčešće koristiš?
43. Prema tvom mišljenju kako se verbalno nasilje prikazuje u medijima (internet, filmovi, emisije, serije, časopisi)? Što misliš zašto?
44. Misliš li da mediji potiču vršnjačko nasilje? Ako misliš tako, na koji način?
45. Misliš li da mediji mogu utjecati na njegovo smanjivanje? Na koji način?
46. Što misliš kakav stav tvoja okolina ima o verbalnom nasilju među vršnjacima?

Makrosustav

47. Što misliš provodi li Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa kampanje protiv verbalnog nasilja u školama?
48. Organiziraju li obuke za nastavnike i stručno osoblje?
49. Kako se u tvojoj kulturi gleda na učenika nasilnika?
50. Kako se u tvojoj kulturi gleda na učenika žrtvu?
51. Prema tvom mišljenju smatra li se u tvojoj kulturi da je verbalno nasilje među vršnjacima sastavni dio odrastanja? Zašto?

14.3. Prilog 3

Spol:

1. Prema Vašem mišljenju što je verbalno nasilje među vršnjacima?
2. Gdje se ono najčešće događa?
3. Prijavljaju li učenici ismijavanje, ruganje, širenje glasina ili vrijeđanje? Ako da, što onda činite? Na koji način pomažete žrtvi? Na koji način kažnjavate nasilnika?
4. Ako ne prijavljaju verbalno nasilje, što mislite zašto?
5. Provodi li vaša škola neke programe prevencije nasilja među vršnjacima?
6. Provode li se radionice protiv nasilja na satima razredne zajednice?
7. Uključujete li u programe prevencije i roditelje? Na koji način?
8. Jeste li Vi prošli nekakvu obuku za postupanje u situacijama vršnjačkog nasilja?